

Extra beheersgebied in Waterland en de Wijde Wormer

Een voorstel voor flexibele invulling

Paul Terwan

December 1997

**Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Waterland
Purmerend**

Uitgave:

Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Waterland
Koemarkt 53-I
1441 DB Purmerend
telefoon: 0299-437463
fax: 0299-430298

Dit rapport is schriftelijk of telefonisch te bestellen bij de Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Waterland. De kosten bedragen f 15,- (incl. porto).

© Het is toegestaan delen van de tekst van deze uitgave over te nemen, mits voorzien van een duidelijke bronvermelding.

Dankwoord

Dit plan van aanpak is gefinancierd door de Provincie Noord-Holland. Wij zijn de provincie hiervoor zeer erkentelijk.

Het plan is tot stand gekomen met de medewerking van velen. Allereerst heeft een werkgroep van overwegend veehouders een belangrijke bijdrage geleverd aan de ideevorming. Deze bestond uit:

- J. Burggraaf te Oosthuizen (tevens bestuurslid natuurvereniging);
- H. de Gier te Broek in Waterland;
- N. de Gier te Broek in Waterland;
- H. Hoeve te Amsterdam (tevens bestuurslid natuurvereniging);
- N. Jonker te Haarlem, adviseur natuurvereniging;
- P. Praag te Jisp;
- J. Spaans te Broek in Waterland.

Daarnaast heeft een ambtelijke begeleidingsgroep actief meegedacht over het plan. Daarin namen deel:

- J. van Erp (Dienst Landelijk Gebied te Haarlem);
- F. Mugge en W. Menkveld (Provincie Noord-Holland);
- H. Vos (Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, directie Noord-West).

In november 1997 is een eerdere versie van het plan besproken in een breder gezelschap van beleidsmakers en onderzoekers. Naast de voltallige ambtelijke begeleidingsgroep namen hieraan deel:

- B. Cozijnsen, H. Kweekman, G. Meeuwissen en C. Vendrik (Provincie Noord-Holland);
- S. Visser en H. Zevenhoven (DLG Haarlem);
- D. Melman (DLG-centraal);
- H. de Jong (Ministerie van LNV, directie Noord-West);
- A. van den Brand (WLTO-koepelorganisatie voor Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer);
- A. Beintema (Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek);
- W. ter Keurs (Milieubiologie Leiden).

Ten slotte hebben vanuit de natuurvereniging F. Visbeen, J. Boom en (in de administratieve sfeer) mw. J. Buijs een belangrijke bijdrage geleverd.

Paul Terwan
Bart Edel (coördinator)

Inhoud

Dankwoord

Inhoud

1. Inleiding	1
2. Natuurdoelen voor Waterland en de Wijde Wormer	3
2.1 Overheidskaders	4
2.2 Selectie van soorten, soortgroepen en biotopen	6
3. Beheerspakketten	9
3.1 Weidevogels	11
3.1.1 Doelen en monitoring	11
3.1.2 Beheerspakketten	13
3.2 Steltlopers (rust- en foerageerpakket)	15
3.2.1 Doelen en monitoring	15
3.2.2 Beheerspakketten	16
3.3 Koloniebroeders	18
3.3.1 Doelen en monitoring	18
3.3.2 Beheerspakketten	18
3.4 Botanisch graslandbeheer (hele percelen)	18
3.4.1 Doelen en monitoring	18
3.4.2 Beheerspakketten	20
3.5 Botanisch oeverbeheer	20
3.5.1 Doelen en monitoring	20
3.5.2 Beheerspakketten	21
3.6 Rietland	24
3.6.1 Doelen en monitoring	24
3.6.2 Beheerspakketten	24
3.7 Dijken	25
3.7.1 Doelen en monitoring	25
3.7.2 Beheerspakketten	25
3.8 Akkerranden	25
3.8.1 Doelen en monitoring	25
3.8.2 Beheerspakketten	25

3.9	Sloten	26
3.9.1	Doelen en monitoring	26
3.9.2	Beheerspakketten	27
3.10	Soortgericht beheer	27
3.11	Cultuurhistorie en archeologie	28
3.12	Een aanvullend hoog-waterpakket?	28
4.	Ecologische accenten	31
5.	Taken en verantwoordelijkheden	35
5.1	Streefbeeld van de natuurvereniging	35
5.2	Haalbaarheid op korte en langere termijn	36
5.3	Overige uitvoeringsaspecten	39
5.3.1	Overhead en monitoring	39
5.3.2	Leden en niet-leden	40
5.3.3	Bergboerenovereenkomsten	40
5.3.4	Oude en nieuwe contracten	40
6.	Samenvatting, conclusies en aanbevelingen	43
	Bronnen	51
	Bijlage 1. Natuurbeheer in Waterland	53
	Bijlage 2. Weidevogels in Waterland: territoria grutto en tureluur 1990-1997	55

1. Inleiding

Waterland is een waterrijk veenweidegebied tussen - grofweg - Amsterdam, Purmerend en Volendam. De Wijde Wormer is een middelgrote droogmakerij, gelegen tussen de verschillende gebiedsdelen van Waterland. Waterland is van oudsher befaamd om zijn hoge dichtheden aan weidevogels. Daarnaast vinden we er waardevolle graslanden. Om deze natuurwaarden van het veenweidelandschap te beschermen wordt er al vele decennia land gekocht door de natuurbescherming. Daarnaast worden er sinds 1982 beheersovereenkomsten gesloten in aangewezen beheers- en reservaatgebieden.

Begin jaren '90 werd - in het kader van het Natuurbeleidsplan - de zogeheten tweede fase van de Relatienota geopend. De provincie Noord-Holland besloot om in Waterland 650 ha extra Relatienotagebied aan te wijzen. Omdat er al veel reservaatgebied was aangewezen, zou deze oppervlakte helemaal als beheersgebied worden ingevuld. In de streek bleek echter weinig draagvlak voor extra beheersgebied; ongeveer 1/3 van het landbouwgebied was immers al Relatienotagebied en er was vrees voor 'planologische schaduwwerking'. De provincie besloot daarop de aanwijzing op te schorten tot er overeenstemming kon worden bereikt over de invulling van de extra hectares.

In de tussentijd stonden de ontwikkelingen in Waterland niet stil. Eind 1995 werd vanuit het Samenwerkingsverband Waterland de Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Waterland opgericht, die in 1996 (gefinancierd door provincie en WCL Waterland) een vliegende start maakte en voor enkele duizenden hectares 'eigen' natuurcontracten sloot met haar (toentertijd 130) leden. Tegelijkertijd waren zowel de Dienst Landelijk Gebied (uitvoerder van de Relatienota) als de provincie Noord-Holland experimenten gestart: de DLG met de zogeheten 'ruime jas'-aanpak in beheersgebieden, de provincie met alternatieve invulling van de EHS (op Texel en in Bergen-Egmond-Schoorl).

In deze context werd eind 1996 overeenstemming bereikt over een mogelijke invulling van de 650 ha extra beheersgebied. Belangrijke elementen daarin waren:

- het beheersgebied wordt in de 'ruime jas' gegoten: een ruim zoekgebied waarbinnen 650 ha aan contracten kan worden gesloten;
- de natuurvereniging kan een belangrijke rol spelen in de uitvoering van de 'ruime jas';
- de natuurvereniging schrijft zelf een plan van aanpak voor de invulling van de hectares. Zij mag daarbij ook maatregelen voorstellen die niet in de huidige Regeling beheersovereenkomsten zijn opgenomen.

Tevens is overeengekomen dat het plan van aanpak ook de 50 ha extra beheersgebied voor de polder Wijde Wormer omvat. Daarmee beslaat het plan dus in totaal 700 ha 'ruime jas' beheersgebied.

Vraagstelling

Voor u ligt nu het bedoelde plan van aanpak. Hierin staan drie vragen centraal:

1. Welke natuurdoelen streven we na in Waterland? Welke beheerspakketten horen daarbij?
2. Welke ecologische accenten moeten worden gelegd?
3. Hoe kan de uitvoering het best worden geregeld? Welke rol spelen provincie, DLG en natuurvereniging daarbij?

Om de invulling tevoren inhoudelijk al enige afbakening mee te geven, is een 'kader' opgesteld in overleg tussen provincie, DLG en natuurvereniging (en goedgekeurd door Gedeputeerde Staten). Belangrijk hierin is dat - hoewel het streven is om alle voorgestelde beheerspakketten uiteindelijk te financieren met geld uit de Regeling beheersovereenkomsten en natuurontwikkeling (Rbon) - de voorstellen niet per se hoeven te passen binnen de huidige Rbon. Hiermee is belangrijke speelruimte geboden voor inhoudelijke vernieuwing.

Dit plan van aanpak is geen beheersplan met exacte maatregelen en vergoedingen, maar een plan van aanpak daartoe. Beheerspakketten en vergoedingen zijn alleen globaal uitgewerkt (de ene keer meer in detail dan de andere). Uiteindelijk zal er dus nog een vertaling moeten plaatsvinden naar een concreet 'begrenzenplan'. Streven is dat Waterlandse veehouders vanaf 1998 contracten kunnen sluiten op basis van het plan.

Inmiddels is het voorliggende plan onderdeel gemaakt van een veel omvattender plan van aanpak voor natuur en milieu in Waterland dat eind 1997 zal worden aangeboden aan diverse overheden in het kader van het bestuurlijk experiment milieucoöperaties, waarvan Waterland onderdeel uitmaakt. Hierover zal in 1998 verder worden onderhandeld. Dit laat overigens onverlet dat het voorliggende plan het reguliere besluitvormingstraject zal doorlopen.

De natuurvereniging is voorjaar 1997 begonnen met het opstellen van het plan van aanpak. Daarbij vormde het eerder genoemde 'kader' het vertrekpunt. Gedurende de totstandkoming van het plan is regelmatig overlegd met een 'ambtelijke' begeleidingscommissie en met een werkgroep van Waterlandse veehouders. Daarnaast heeft apart overleg plaatsgevonden met de meest betrokken partijen.

Leeswijzer

Het rapport is als volgt opgebouwd. Eerst benoemen we de natuurdoelen voor Waterland, mede op basis van bestaande (beleids-)visies (hoofdstuk 2). Daarna beschrijven we de beheerspakketten die daarbij passen en die naar ons idee kunnen rekenen op draagvlak bij de Waterlandse boeren (hoofdstuk 3). Vervolgens leggen we 'ecologische accenten': welke verdeling van hectares en/of geld over de verschillende pakketten is gewenst (hoofdstuk 4)? In hoofdstuk 5 schetsen we de gewenste uitvoering van het plan van aanpak: wie kan het best wat doen? Hierbij maken we een onderscheid tussen korte en langere termijn. We besluiten met conclusies en aanbevelingen om het plan van aanpak tot een succes te maken (hoofdstuk 6).

2. Natuurdoelen voor Waterland en de Wijde Wormer

In dit hoofdstuk staan drie vragen centraal:

1. Welke natuur willen we beheren of realiseren met de extra hectares? Over de natuurdoelen staat al een en ander in de 'kadernotitie' die voor dit project is opgesteld door de provincie in overleg met LNV, DLG en natuurvereniging. Daarnaast zijn er beleidsnota's waarin natuurdoelen zijn verwoord. Ook is er een concept-ecosysteemvisie graslanden (IKC-Natuurbeheer) en een nota *Doelen voor beheer* (deelrapportage Programma Beheer), op basis waarvan natuurdoeltypen voor grasland kunnen worden geformuleerd. De meeste beleidsnota's zijn voor ons doel te abstract. Concreet is het provinciale uitwerkingsprogramma van de nieuwe Flora- en Faunawet, dat het soortenbeleid regelt. Het is echter lastig om in het kader van de Relatienota specifiek soortenbeleid te voeren. Bovendien is voor soortenbeleid vanuit het provinciale uitvoeringsprogramma faunabeleid apart geld beschikbaar.
2. In het verlengde daarvan: is het nodig om voor deze natuur gebruik te maken van Relatienotageld? Zijn er bijvoorbeeld andere geldbronnen binnen handbereik? Andersom moet worden nagegaan of de contracten van de natuurvereniging wellicht deels onder de Relatienota kunnen worden gebracht. Op die manier kan er natuurverenigingsgeld vrijkomen voor nieuwe vormen van natuurbeheer elders.
3. Op welke manier willen we de natuurdoelen bereiken? Dat kan - grofweg - met behulp van de bestaande pakketten maatregelen vanuit de Regeling beheersovereenkomsten en natuurontwikkeling (Rbon) of met behulp van 'alternatieve' contracten zoals die bijvoorbeeld al door de natuurvereniging in praktijk zijn gebracht. Voor de goede orde: voor nieuwe beheerscontracten geldt niet meer het beheersplan voor Waterland, maar gelden de gestandaardiseerde pakketten uit de Rbon. Maar conform het kader is het natuurlijk mogelijk om bepaalde 'oude' beheersplan-pakketten weer op te nemen in het plan van aanpak.

Welke natuurdoelen kunnen we nu formuleren voor de 700 ha extra beheersgebied in Waterland en de Wijde Wormer? Richtinggevend hierbij zijn:

1. De doelen zoals vastgelegd in overheidsnota's en in het eerder overeengekomen 'kader' voor het plan van aanpak.
2. De soorten en biotopen die in aanmerking komen om in het plan van aanpak te worden ondergebracht.

2.1 Overheidskaders

Er zijn vele overheidsnota's die richting geven aan het natuurbeleid voor landelijke gebieden: landelijk, provinciaal en regionaal. Voor ons doel zijn vijf categorieën van belang (met uiteenlopende abstractieniveaus):

1. Van rijkswege:

- a. Het Natuurbeleidsplan en het Structuurschema Groene Ruimte. Daarin staat Waterland op de kaart als belangrijk weidevogelgebied. Bovendien valt heel Waterland in de "bruto-EHS".
- b. De concept-Ecosysteemvisie Graslanden van het IKC Natuurbeheer (Van Opstal 1997). Deze onderscheidt vier hoofdgroepen van graslanden. De eerste twee zijn min of meer natuurlijke graslanden. Voor ons doel zijn vooral de hoofdgroepen 3 (halfnatuurlijke eenheden) en 4 (multifunctionele eenheden) van belang.
Onder hoofdgroep 3 vallen, waar het gaat om laagveengebieden:
  - nat schraalgrasland (trilvenen, blauwgraslanden en andere hooilanden), rijk aan planten en kritische weidevogels. Voorwaarden: nat en voedselarm;
  - bloemrijk grasland (glanshaverhooilanden en bloemrijke kamgrasweiden). Rijk aan weidevogels, minder rijk aan planten. Dit type graslanden ligt in Waterland wat meer binnen bereik.Hoofdgroep 4 omvat de waardevolle weidevogelgraslanden, botanisch van minder betekenis. Overigens zijn de hoofdgroepen 3 en 4 beide 'EHS-groepen'. Daarnaast onderscheidt de ecosysteemvisie weidevogelgraslanden en zwanen- en ganzengraslanden buiten de EHS, waar minder zware eisen aan het beheer kunnen worden gesteld.
- c. De nota *Doelen voor beheer*, opgesteld in het kader van het Programma Beheer (zie punt 5). Deze onderscheidt en beschrijft circa 75 doelpakketten voor natuurbeheer. Hiervan zijn voor Waterland de volgende hoofdgroepen van belang: 6 (verlanding, rietruigte), 7 (veenmosrietlanden, schraalgrasland, weidevogelgrasland), 9 (soortenrijke graslanden, weidevogelgrasland), 14 (rietcultuur), 15 (wintergastenweide) en 17 tot en met 20 (diverse landschappelijke en cultuurhistorische elementen). We komen bij de formulering van beheersmaatregelen in hoofdstuk 3 nog terug op deze doelpakketten.

2. Provinciale nota's: de provinciale Beleidsnota Natuur en Landschap van 1987 biedt weinig houvast. Wel zijn de volgende nota's van belang:

- a. de Deelnota Ecologische structuren en natuur- en landschapsbouw (*Beleidsnota natuur en landschap* 1993). Deze nota schetst voor het veenweidegebied ongeveer het volgende streefbeeld: een open, waterrijk graslandgebied, waar landbouw en natuur sterk zijn verweven. Het gebied is rijk aan weidevogels en grazende vogels en aan waardevolle rietlanden, oevers en sloten, onder andere door aanleg van plas-dras oevers en een goed beheer van bestaande moerassige elementen. De nota vermeldt geen expliciete botanische doelstelling voor de graslanden;
- b. de provinciale beleidsnota voor de tweede fase van de Relatienota (*Globale begrenzing etc.* 1992). Deze voorziet in de aanwijzing van 650 ha 'tweede fase' beheersgebied en

125 ha natuurontwikkeling in Waterland. Van de 650 ha beheersgebied is 400 ha gepland in het Wormer- en Jisperveld, 100 ha in Katwoude, 50 in de Leek en 35 in de Achtervennen (65 ha is reserve);

- c. het concept-Uitvoeringsprogramma faunabeleid (1996). Dit programma noemt een aantal soorten en soortgroepen die in Noord-Holland bij voorrang moeten worden bevorderd. Relevant daarvan voor Waterland en de Wijde Wormer zijn:
- weidevogels. Genoemde acties: continueren van de medewerking van boeren en vrijwilligers; vergroten van budgetten voor agrarisch natuurbeheer;
  - rietvogels. Acties: stimuleren van gevarieerd maaibeheer (incl. overjarig riet) en van aanleg van rietkragen als natuurlijke oeverbescherming;
  - lepelaar. Acties o.a. stimulering aanleg ondiepe oeverzones en onderwaterbanketten, en opheffen van barrières voor prooidieren van de lepelaar zoals vispassages voor stekelbaarzen);
  - kleine oeverzoogdieren (zoals de waterspitsmuis en de Noordse woelmuis). Acties o.a.: aanleg en beheer van geschikte natuurlijke oever(zone)s;
  - zilveren maan. Deze vlinder is voor zijn ei-afzetting afhankelijk van het moerasviooltje Actie: onderzoek naar mogelijkheden van herintroductie;
  - groene glazenmaker. Deze libel is voor de ei-afzetting afhankelijk van krabbescheer. Actie: vergroten leefgebied en de kwaliteit daarvan;
  - ringslang. Acties: stimuleren van de aanleg van broeihopen en overwinteringsplaatsen en van maatregelen die het voedselaanbod vergroten, zoals aanleg van ondiepe oeverzones en poelen.
3. Het beheersplan voor Waterland van 1990 (ongewijzigd verlengd in 1995). Dit maakt onderscheid tussen natuurdoelen voor rijland en vaarland. Voor rijland zijn de doelen:
- handhaven en ontwikkelen van weidevogelpopulaties;
  - handhaven en ontwikkelen van botanische waarden in perceelsranden en gehele graslandpercelen;
  - handhaven, herstellen en ontwikkelen van landschapselementen.
- Vaarland kent geen 'losse' weidevogelgoalstelling, maar alleen een gecombineerde weidevogel- en botanische doelstelling.
4. De doelen zoals genoemd in het 'kader' voor het plan van aanpak. Deze zijn:
- ten minste handhaving van de omvang van de weidevogelpopulaties t.o.v. de 'nulsituatie' zoals vastgelegd in het plan van aanpak;
  - ten minste handhaving van het aantal rustende en foeragerende water- en (riet)moerasvogels t.o.v. de nulsituatie zoals vastgelegd in het plan van aanpak;
  - voor de Wijde Wormer: handhaving van het aantal lepelaars. Dat wil zeggen: het overige beheer mag niet strijdig zijn met deze doelstelling;
  - handhaving van de oppervlakte veenmosrietlandjes. Beheerspakketten mogen niet strijdig zijn met deze doelstelling;
  - stimulering van het beheer van perceelsranden en rietvegetaties. Uitbreiding van de totale oppervlakte waarop dit beheer plaatsvindt.
5. De eindrapportage van het Programma Beheer van het ministerie van LNV (op het moment van schrijven nog niet goedgekeurd door de Tweede Kamer). Hoofdlijnen van de voorstellen in de eindrapportage zijn, voor zover hier relevant:

- a. het natuurbeleid wordt meer gericht op resultaten. Dat gebeurt door per gebied concrete afspraken te maken over natuurdoelen. Basis daarvoor zijn ‘natuurdoeltypen’ zoals beschreven in het rapport *Doelen voor beheer*. Alle regelingen, ook de Rbon, worden daarop aangepast;
- b. in reservaten en natuurontwikkelingsgebieden wordt de betaling voor het natuurbeheer voortaan landelijk gestandaardiseerd: er komen normkosten per natuurdoeltype. In beheersgebieden worden wel natuurdoeltypen geformuleerd, maar blijft de oude vergoedingensystematiek van kracht (vergoeding voor opbrengstderving en extra arbeid);
- c. de ‘ruime-jasbenadering’ in beheersgebieden, tot dusverre alleen experimenteel toegepast, wordt een reguliere mogelijkheid. Daarbij gaat het alleen om zwaar beheer;
- d. de duur van een beheersovereenkomst, nu vijf jaar, wordt flexibeler: afhankelijk van het natuurdoeltype zijn ook kortere of langere contracten mogelijk.

2.2 Selectie van soorten, soortgroepen en biotopen

Uit alle geschetste ‘kaders’ is duidelijk dat de betekenis van Waterland voor vogels (broedende en ‘grazende’) en moerassige elementen (oevers, rietlanden) veel aandacht moet krijgen. Die soortgroepen en biotopen behoren daarom zeker tot de natuurdoelen van dit plan. Maar we willen de overige soortgroepen en biotopen, waarvoor Waterland ook van betekenis kan zijn, niet vergeten. Daarom besteden we ook aandacht aan botanisch waardevolle graslanden, aan rust- en foerageerplekken voor (weide)vogels en aan het slootleven.

Besloten is om de volgende soort(groep)en en biotopen buiten beschouwing te laten:

- wintergasten. Hierover loopt apart overleg met Jachtfonds, LNV en wildbeheereenheden; bovendien is hiervoor wellicht apart geld beschikbaar vanuit de 20.000 ha extra gedooggebied die het Programma Beheer voorstelt;
- bouwland. Weliswaar neemt de oppervlakte bouwland (vooral maïs) in Waterland toe, maar introduceren van speciale akkerpakketten (met bijv. verplichte graanteelt) lijkt in Waterland niet zinvol. Bovendien lijkt er in Waterland weinig botanische winst te behalen op maisland (er zijn weinig of geen kenmerkende akkerkruiden aanwezig). En voor broedvogels op bouwland kan desgewenst gebruik worden gemaakt van resultaatbeloning. *Akkerranden* nemen we wel mee, omdat hier meer dan alleen botanische winst kan worden behaald;
- bermen. Een beheersovereenkomst voor bermen is alleen zinvol voor bermen die in zesjarige pacht zijn bij boeren. Dat is - voor zover ons bekend - in Waterland bijna nergens het geval. Over aangepast boerenbeheer van bermen heeft de natuurvereniging bovendien apart overleg met waterschap en gemeenten, dat wellicht een aparte geldstroom oplevert voor deze biotoop;
- lepelaar en ringslang. Het ‘kader’ voor het plan van aanpak vermeldt weliswaar een lepelaar-doelstelling, maar in indirecte zin: geen schade berokkenen aan de huidige populatie. De lepelaar behoort bovendien tot de prioritaire soorten van het provinciale Uitvoeringsprogramma Faunabeleid, waarvoor (in principe) apart soortbeschermingsgeld is of komt. Overigens profiteren andere prioritaire soorten uit het Uitvoeringsprogramma (zoals kleine oeverzoogdieren, vlinders, libellen en tot op zekere hoogte ook de ringslang) ook van biotoopgerichte maatregelen, met name die voor botanisch graslandbeheer, oeverbeheer en slootbeheer.

Ondanks deze beperkingen richt het plan van aanpak zich op een breed scala aan soortgroepen en biotopen:

1. Weidevogels (broedpakketten).
2. Steltlopers (rust- en foerageerpakketten).
3. Broedkolonies (m.n. visdiefjes).
4. Botanisch beheer van hele percelen.
5. Oeverbeheer (diverse soortgroepen).
6. Rietland (diverse soortgroepen).
7. Dijken (vooral planten).
8. Akkerranden (diverse soortgroepen).
9. Sloten (diverse soortgroepen) en greppels (vooral planten).

Om welke natuur het precies gaat en welk beheer daarbij hoort, beschrijven we in hoofdstuk 3. In hoofdstuk 4 geven we bovendien aan hoe we de verhouding zien tussen natuurdoelen en beschikbare budgetten, dus hoe de 'natuurprioriteiten' naar ons idee zouden moeten liggen.

3. Beheerspakketten

In dit hoofdstuk formuleren we de natuurdoelen nauwkeuriger en geven we maatregelen aan om deze doelen te bereiken. De maatregelen zijn beschreven in de vorm van concept-beheerspakketten. Deze zijn gegroepeerd per soortgroep of biotoop en vormen een elkaar aanvullend, breed palet aan keuzemogelijkheden voor de boer. Een samenvattend overzicht van alle maatregelen geven we in de tabellen in hoofdstuk 4, waar we ook ecologische accenten leggen.

Voordat we de doelen en maatregelen beschrijven enkele opmerkingen vooraf.

Het zoekgebied

We stellen voor om het zoekgebied als volgt te definiëren: het landinrichtingsgebied Waterland, de polder Katwoude, de Zuidpolder en de Wijde Wormer, minus de huidige concreet begrensde Relatienotagebieden en de 125 ha natuurontwikkelingsgebied (De Munt). Dit betekent dat we op voorhand geen gebiedsdelen willen uitsluiten. In elk deel van Waterland zijn kansen voor natuur. Er zijn wel wat plekken waar bijvoorbeeld wat minder weidevogels zitten, maar daar zijn wel weer kansen voor andere soorten natuur. Bij sommige soorten natuur zullen we wel aangeven waar de kansrijke plekken zijn. Daarnaast geven we soms criteria aan de hand waarvan de ‘natuurconsulent’ kan beoordelen of een contract kansrijk is. Een ruim zoekgebied gecombineerd met gedegen criteria voor ecologische kansrijkheid en beoordeling ‘in het veld’ biedt naar ons idee goede waarborgen voor een maximaal natuurresultaat.

Conform het voorstel worden de huidige Relatienotagebieden niet meegenomen in de ‘ruime jas’. Op de langere termijn is het echter niet ondenkbaar dat ook die gebieden ‘opgaan’ in de ruime jas en dat boeren hier contracten kunnen sluiten op basis van het onderliggende plan (uiteraard met inachtneming van het recht op verlenging van lopende contracten).

Voor de goede orde: een deel van het Wormer- en Jisperveld, namelijk de noordelijke strook langs de Kanaaldijk (293 ha groot), is louter Bergboerengebied. Als ook dit gebied wordt meegenomen in de ‘ruime jas’, zou conform de DLG-regels voor de ‘ruime jas’ voor de betrokken agrariërs de mogelijkheid vervallen om een bergboerenovereenkomst te tekenen; ze mogen dan alleen nog het ‘zwaar beheer’ uit het beheersplan kiezen. Daarmee worden de keuzemogelijkheden wel groter, maar vervalt hun oude keuzemogelijkheid.

In een overleg over deze ‘gedwongen’ keuze met de veehouders uit het Bergboerengebied bleek dat zij in overgrote meerderheid de bestaande mogelijkheid willen behouden en tevens gebruik willen maken van de nieuwe keuzemogelijkheden. Daarvoor zijn goede redenen:

- het gebied zit (in tegenstelling tot het grootste deel van zoekgebied) niet in de blokbemaling. Er is wel een aantal onderbemalingen, maar alle buitensloten hebben nog een hoog peil;
- er is een reëel risico dat het graslandgebruik verandert zodra de Bergboerenregeling vervalt (bijv. meer maïsteelt);
- een meer principieel punt is dat de Bergboerenregeling niet is bedoeld als directe natuurmaatregel, maar om de landbouw te ondersteunen in waardevolle ‘probleemgebieden’. Wat dit betreft is er dus geen aanleiding om de regeling in de ‘ruime jas’ te laten vervallen.

Daarom stellen we voor dat het Bergboerengebied in het Womer- en Jisperveld wordt opgenomen in het zoekgebied met behoud van de aparte mogelijkheid tot een Bergboerenovereenkomst. Wordt in de ‘ruime jas’ een overeenkomst getekend waarvan het ‘passieve’ deel bestaat uit Bergboerenbeheer (zoals een maaidatumcontract), dan moet eventuele dubbelbetaling uiteraard worden verrekend.

Overige opmerkingen vooraf

1. Zoals gezegd beperken we onze voorstellen niet tot de reguliere beheerspakketten uit de Regeling beheersovereenkomsten en natuurontwikkeling (Rbon 1996). Daarbij is het volgende van belang:
  - de Rbon-pakketten en -vergoedingen zijn gestandaardiseerd. Elke aanvulling of verbijzondering is een afwijkend en dus nieuw pakket. Een uitzondering is het achterstallig onderhoud van landschapselementen, waar *ad hoc* op begroting wordt gewerkt;
  - een enkele keer zijn bij het basisbeheer voor landschapsonderhoud wellicht aanvullende bepalingen mogelijk zonder dat dit een nieuw pakket vereist;
  - inperking van Rbon-pakketten behoort wel tot de mogelijkheden (bijvoorbeeld: keuze aan maaidata beperken, maximale randbreedte inperken etc.), mits dat wordt beargumenteerd.
2. Bij elk pakket doen we ook een uitspraak over de gewenste hoogte van de vergoeding, of over de wijze waarop de vergoeding kan worden berekend. Daarbij gaat het slechts om een globale indicatie. De precieze hoogte van de vergoedingen moet nader worden uitgewerkt zodra er overeenstemming is over de te volgen systematiek.

Waar bij de huidige Rbon-pakketten vergoedingen worden genoemd, zijn deze exclusief de vergoeding voor passief beheer. Op veen is deze f 260,- per ha (mits er meer dan 1 gve aanwezig is). Het is overigens de vraag of het terecht is dat er ook een vergoeding geldt voor passief beheer in de gebieden die geen hoog peil hebben, zoals het overgrote deel van het beoogde ruime-jasgebied. Principieel gezien is dat natuurlijk niet zo, maar praktisch gezien lijkt hier voorlopig weinig aan te doen: de bergboerenovereenkomst is immers onlosmakelijk onderdeel van elke beheersovereenkomst. Dit punt vergt nadere discussie.
3. Het Programma Beheer stelt voor dat toepassing van de ‘ruime jas’-methode voor beheersgebieden een reguliere keuzemogelijkheid wordt, maar dat het dan wel moet gaan om zogeheten zwaar beheer: pakketten met uitstel van de maaidatum en/of beperkingen in het gebruik van mest en bestrijdingsmiddelen. Het scala aan beheersmaatregelen dat wij in dit hoofdstuk beschrijven, valt deels onder deze definitie, maar deels ook niet. Zo gaat het hier ook om aanleg en onderhoud van landschapselementen en om pakketten met

resultaatbeloning. In het laatste geval is de middenkeuze vrij en is het dus aan de boer om te bepalen of hij 'lichte' of 'zware' maatregelen inzet. Omdat in dit plan het accent ligt op natuurdoelen en de monitoring ook daarop is afgestemd, is de 'zwaarte' van de beheersmaatregelen voor ons doel minder interessant. Omdat we bovendien ruimte hebben gekregen om maatregelen voor te stellen die niet in de huidige Rbon passen, gaan we er van uit dat dit punt verder geen problemen zal opleveren.

4. Het ministerie van LNV blijkt (getuige het Programma Beheer) voorlopig niet te willen voorzien in een structurele geldstroom voor resultaatbeloning en biedt alleen ruimte op experimentele basis (Stimuleringskader). Resultaatbeloning past echter uitstekend in de filosofie van 'outputsturing', een van de basisprincipes van de Nota *Dynamiek en vernieuwing* en van het Programma Beheer. Er lijkt geen principiële verschil tussen de wijze waarop resultaatbeloning nu gestalte krijgt (een contract voor x hectare beschermd grasland, uitbetaald naar rato van het aantal legsels) en de systematiek van het Programma Beheer: een 'resultaatgarantie' in termen van een aantal hectares weidevogelrijk grasland van het grutto-type of het watersnip-type (natuurdoeltype). De natuurvereniging zou dus een contract kunnen sluiten met LNV voor weidevogelrijk grasland en de bijbehorende vergoeding aan haar leden kunnen uitbetalen in de vorm van resultaatbeloning. Toch zijn er twee mogelijke knelpunten:
- conform het Programma Beheer wordt er in beheersgebied in principe alleen gewerkt met een vergoedingssystematiek op basis van opbrengstderving, en die is bij resultaatbeloning lang niet altijd aan de orde;
  - het natuurdoelpakket voor weidevogelrijk grasland gaat niet alleen over weidevogels, maar ook over de bijbehorende vegetatie. Het hangt sterk van de uiteindelijke toepassing van de voorgestelde doelpakketten af of de bovenbeschreven constructie daadwerkelijk haalbaar is.

3.1 Weidevogels (broedvogels)

3.1.1 Doelen en monitoring

Waterland is befaamd om zijn hoge dichtheden aan weidevogels. Er gebeurt al veel, binnen en buiten Relatienotagebieden, om legsels en jongen in het broedseizoen te beschermen: er zijn beheersovereenkomsten gesloten, er gelden natuurbepalingen in pachtcontracten, er vindt (betaalde en onbetaalde) bescherming van individuele legsels plaats en er zijn contracten gesloten voor het creëren van plas-drasterreintjes. Aangepast beheer terwille van weidevogels (en deels ook botanische waarden) vindt anno 1997 plaats op:

- circa 700 ha reservaat in beheer van de natuurbescherming;
- 1.962 ha beheersovereenkomsten, waarvan 1.269 in reservaatgebied en 693 in beheersgebied;
- 3.797 ha betaalde weidevogelbescherming (resultaatbeloning);
- circa 1.950 ha onbetaalde weidevogelbescherming.

Een totaal beschermd areaal dus van ongeveer 8.400 ha, ongeveer 2/3 van het gebied. Toch is er nog ruimte voor extra overeenkomsten. Ten eerste om een gevarieerd scala aan (betaalde) beschermingsmaatregelen in praktijk te brengen. Ten tweede kunnen wellicht de tijdelijke en experimentele contracten van de natuurvereniging (beloning per legsel, creëren plas-dras) worden omgezet in structurele Rbon-overeenkomsten.

Als doel formuleren we: handhaven en/of versterken van de Waterlandse weidevogelpopulaties. Probleem hierbij is dat sommige soorten (zoals de grutto) de laatste jaren een licht afnemende tendens vertonen, terwijl sommige andere (zoals de scholekster en kievit) stabiel zijn of toenemen. Per saldo kan dus wellicht het aantal weidevogels gehandhaafd blijven, maar nemen belangrijke soorten alsnog af. Daarom kunnen we als verbijzondering van de algemene weidevogeldoelstelling formuleren:

- de ontwikkeling van de Waterlandse weidevogelstand moet beter zijn dan die van Noord-Holland of die van Nederland. In de Waterlandse ‘concentratiegebieden’ moeten de dichtheden minimaal worden gehandhaafd;
- speciale aandacht zal worden besteed aan verbetering van de stand van de grutto en aan het creëren van biotopen voor de zeer kritische weidevogels zoals kempfaan en watersnip.

De nagestreefde doelen komen redelijk overeen met de LNV-natuurdoelpakketten voor weidevogelgrasland-gruttotype (nr. 9.4) en weidevogelgrasland-kempfaantype (nr. 7.5; alleen pakket h uit dit plan).

Bijna alle delen van Waterland zijn kansrijk voor weidevogels. Plaatselijk kan dat anders liggen: stukken langs de ringweg rond Amsterdam, direct langs bebouwing, wegen of hoge bomen, of onder hoogspanningsleidingen. In de Wijde Wormer zijn vooral de randen langs het Wormer- en Jisperveld en het Oostzanerveld weidevogelrijk, evenals de westhoek naast de Kalverpolder en Engewormer. Zie hiervoor de ‘stippenkaarten’ van de territoria van grutto en tureluur in bijlage 2.

Plekken waar nu kemphebben broeden op ‘gewoon’ agrarisch land zijn in Waterland-Oost de locaties rond Ransdorp (deels nu al Relatienotagebied), bij Zuiderwoude (Binnen- en Buitengouw), in Katwoude (locatie onbekend), in het Wormer- en Jisperveld en rond Varkensland (beide deels reeds Relatienotagebied).

In overleg met de consultant kan worden bepaald of een perceel kansrijk is. Dat kan bijvoorbeeld op basis van een historische referentie: een minimum-dichtheid aan weidevogels in de afgelopen jaren.

De consultant zal streven naar variatie in beheer op bedrijfs- en regionaal niveau. Dat betekent dat het niet mogelijk zal zijn om voor grote oppervlakten eenzelfde soort beheer overeen te komen. Daarentegen wordt gestreefd naar ‘mozaïekplanning’ (zie 3.1.2, pakket f).

Of de doelstelling is gehaald, kan na 5 jaar worden bepaald aan de hand van een combinatie van:

- gegevens uit het provinciaal meetnet (select aantal plots van minimaal 50 ha);
- gegevens uit de gebiedsdekkende inventarisatie die de provincie in 2000 of 2001 zal uitvoeren, en vergelijking daarvan met de gegevens uit de laatste gebiedsdekkende inventarisatie uit 1991;
- legseltellingen van de natuurvereniging.

Zo kan perceelgewijze monitoring worden gecombineerd met regionale monitoring en kan de stand van zaken per (deel)gebied worden geanalyseerd.

3.1.2 Beheerspakketten

Voor het weidevogelbeheer stellen we twee uitgangspunten centraal voor de aan te bieden pakketten:

1. De beste beschermingsstrategie bestaat uit een breed scala aan beschermingsvormen: pakketten met een maaidatum, pakketten met resultaatbeloning en speciale 'kemmaan- en watersnippakketten'.
2. De bescherming moet zich niet alleen richten op de legsels, maar ook op de jonge vogels. Aan hen moeten voldoende voedsel en voldoende 'vluchtmogelijkheden' worden geboden zodra er wordt gemaaid. Daarom stellen we een zogeheten mozaïekplanning met 'vluchtgarantie' in het graslandgebruik centraal: spreiding in maaien en beweiden per bedrijf en liefst ook per deelgebied, en eventueel stroken gras op het maailand laten staan. Bij het opstellen van de graslandgebruiksplanning speelt de natuurconsulent een centrale rol. In een mozaïekplanning kunnen diverse pakketten een plaats krijgen.

De volgende weidevogelpakketten zijn geselecteerd:

- a. De Rbon-pakketten met een rustperiode van 1 april tot resp. 1, 8 of 15 juni (pakketten G4, G5 en G6). Latere maaidata (22 en 30 juni) worden momenteel weinig gekozen. Bovendien lijkt de kosten-effectiviteit van deze pakketten in Waterland niet bijster groot (weinig extra natuurwinst voor relatief veel geld), temeer daar in het zoekgebied de legsels van late broeders toch vaak apart worden beschermd. Deze late maaidata willen we daarom alleen in bijzondere gevallen aanbieden (zie bijvoorbeeld pakket h). De vergoedingen zijn conform de Rbon. Voorgestelde contractduur: 5 jaar.
- b. Voorbeweidingspakketten met een rustperiode van 6 weken (begin- en einddatum in overleg met de consulent) en met verplichte nestbescherming tijdens beweiding. De Rbon kent nu een pakket met voorbeweiding vanaf 1 april en een rustperiode van 1 mei tot 15 juni (pakket G3). De verwachting is dat de inpasbaarheid en het natuureffect van een voorbeweidingspakket aanmerkelijk kan toenemen als de rustperiode flexibeler kan worden gekozen, beginnend tussen grofweg half april en half mei. De natuurconsulent bepaalt uiteindelijk welke rustperiode een maximaal effect oplevert. Ook de verplichte nestbescherming is nieuw en kan de bescherming tijdens het voorbeweiden aanmerkelijk verhogen.
De vergoeding wordt berekend op basis van de Rbon-systematiek (uitstel maaidatum). Probleem daarbij is de variabele ingangsdatum, waardoor ook de vergoeding enigszins variabel zou moeten zijn. Indicatie is de huidige vergoeding voor pakket G3 van f 470,- per ha. Bij een wat vroegere of wat latere ingang van de rustperiode zal deze vergoeding overigens niet drastisch hoeven veranderen. Voorgestelde contractduur: 5 jaar.
- c. Beloning voor gevonden legsels (resultaatbeloning of natuurproductiebetaling). De wijze waarop het resultaat tot stand komt, is vrij. De natuurvereniging biedt dit pakket nu al met succes aan. Ook elders in Nederland is en wordt (ook door de DLG zelf) ervaring opgedaan met deze vorm van beloning. De ervaringen tot dusverre zijn verzameld en - vrij gunstig - geëvalueerd door Milieubiologie Leiden (Mugge e.a. 1996). Specifiek voor Waterland is door CLM en Samenwerkingsverband Waterland een systematiek ontwikkeld voor (de hoogte van) de beloning (Ter Steege e.a. 1996). Hierbij kan worden aangesloten. Voorgestelde contractduur: 5 jaar.

d. Een éénjarig, flexibel ad hoc-contract voor uitstel van de maaidatum. Wordt er een voorjaar vroeg gemaaid en komen daardoor op een aantal percelen vogels in de problemen, dan is het zinvol om te kunnen beschikken over de mogelijkheid van een ter plekke met de natuurconsulent overeen te komen uitstel. Het contract geldt:

- voor één jaar/seizoen;
- alleen voor percelen waar nog zoveel nesten liggen dat markeren en omheen maaien bijna ondoenlijk zijn;
- alleen voor percelen die anders daadwerkelijk zouden zijn gemaaid. Dit criterium is nog het lastigst, maar wel nodig om te voorkomen dat wordt betaald voor regulier gebruik. Het beoogde gebruik kan ten dele worden afgeleid uit een graslandgebruiksplan (zie punt f). Er moeten zo goed mogelijk meetbare criteria worden ontwikkeld (bijv. de regeling alleen in werking roepen als er zeer vroeg - begin mei - wordt gemaaid). We nemen aan dat de consulent kan inschatten of het perceel in aanmerking komt.

De vergoeding kan worden gebaseerd op de Rbon-systematiek, zij het dat soms de systematiek zal moeten worden uitgebreid tot vroegere maaidata dan 1 juni (bijv. uitstel van 10 tot 20 mei) en dat moet worden gecompenseerd voor het feit dat er in het voorjaar 'normaal' is bemest (terwijl de Rbon uitgaat van een beperkte voorjaarsbemesting). De precieze invulling van dit contract vergt nog aandacht.

e. Opbrengen van ruige mest. Halverwege de jaren '80 is geconstateerd dat er in Waterland onvoldoende ruige mest is om alle vogelrijke percelen te voorzien en is er een premie gezet op het uitrijden van ruige mest op percelen met zwaar beheer en op vaarland (keuzemogelijkheid bij de Rbon-pakketten G3 t/m G8). Het is goed verdedigbaar om niet een ruige-mestpakket 'sec' aan te bieden, maar in combinatie met andere. Wij stellen voor om ruige mest te combineren met:

- de weidevogelpakketten a, b en h, gezien de gunstige werking op de vestiging van vogels. Dit 'maatregelpakket' combineren met resultaatbeloning (pakket c) kan wel natuurwinst opleveren, maar strookt niet met het resultaatgerichte karakter van pakket c;
- de pakketten voor botanisch beheer van graslandpercelen (zie 3.4), gezien de voor dit doel gunstige minerale samenstelling van ruige mest (weinig N, veel P en K).

De vergoeding kan identiek zijn aan de huidige Rbon-premie van f 170,- per ha. Een 'ruige-mestpakket' voor weidevogels is daarmee geheel conform de Rbon. Voor botanisch beheer is dat nieuw, maar qua systematiek wel sterk vergelijkbaar. Voorgestelde contractduur: analoog aan het bijbehorende weidevogel- of botanisch contract.

f. Mozaïekplanning: afwisseling van naast elkaar gelegen maai- en weidepercelen; creëren van maaitrappen. Dit pakket is vooral bedoeld om 'vluchtheuvels' en 'voedselpercelen' te creëren voor weidevogeljongen. In overleg met de consulent kan een graslandgebruiksplan worden opgesteld dat maximale winst biedt voor weidevogels en hun jongen. Daarvoor ontvangt de veehouder een vast bedrag.

Het is de vraag of dit pakket het best via de Rbon gestalte kan krijgen of via een aparte regeling. Via de Rbon is het lastig: het berekenen van een vergoeding is niet eenvoudig. Het gaat dan bijvoorbeeld om extra arbeid die de beoogde afwisseling van maai- en weidepercelen met zich meebrengt en om de productiederving door het creëren of 'oprekken' van maaitrappen. Aan de andere kant: als een veehouder een groot aaneengesloten blok beheersland met één maaidatum wil, is het lastig om hem dat te weigeren. De Rbon biedt daartoe aanknopingspunten als het beheer "niet (meer) bijdraagt aan de doelstelling". Die ontsnappingsclausule zou werkbaar kunnen zijn, zeker in een

eerste, experimentele fase. Het is ook denkbaar om een aparte stimuleringsregeling in het leven te roepen waarbij veehouders een premie krijgen als ze meewerken aan een door de natuurconsulent opgestelde mozaïekplanning voor clusters van bedrijven. Rbon-pakketten kunnen - binnen het mozaïekpatroon - dan zeer gericht en doelmatig worden ingezet. Gezien het feit dat mozaïekplanning lastig inpasbaar is in de Rbon lijkt het handiger om de betaling voor dit pakket (opstellen plan + premie voor veehouder) vooralsnog buiten de Rbon om te zoeken.

- g. Een randenpakket voor jongenbescherming: bij het maaien twee meter uit de kant (langs sloot en/of greppel) het gras laten staan als vluchtheuvel. Hier kan aansluiting worden gezocht bij het perceelsrandenbeheer (zie 3.5). Dat is echter niet helemaal adequaat, omdat het geen maaibeperking kent. Willen we aansluiten bij de Rbon, dan ligt de oplossing in het sluiten van een dubbele overeenkomst voor de rand: een contract voor botanisch randenbeheer plus een maaidatumcontract louter voor de rand. Deze constructie wordt nu ook elders al toegepast. De overlap in vergoedingen wordt verrekend door verlaging van de randenbeheervergoeding. Er kan worden gekozen voor een vroege maaidatum, omdat enkele dagen respijt voor de jonge vogels vaak al voldoende is. Zodra het perceel wordt beweid, eten de koeien het oudere gras wel op. Voor de vergoeding lijkt daarom het best te kunnen worden aangesloten bij het 1 juni-pakket. Als contractvoorwaarde zou een minimum-oppervlakte (bijv. 5% van het perceel) kunnen worden opgenomen om de doelmatigheid te garanderen. Het pakket heeft vooral toegevoegde waarde voor pakket c (resultaatbeloning), omdat daar niet specifiek iets voor de pullen gebeurt. Dit pakket is een combinatie van twee andere, bestaande pakketten, maar vormt wel een aparte keuzemogelijkheid.
- h. Een ‘kemphaan-pakket’: plas-dras in de winter, langzaam laten opdrogen in het voorjaar, daarna rust tot tweede helft juni. Het plas-drasdeel van het pakket is sowieso gunstig (zie 3.2). Daarna kan in overleg met de consulent een aansluitend contract worden gesloten voor kemphaan of watersnip (maaidatum of resultaatbeloning). Dit pakket is dus eigenlijk een combinatie van andere contracten. Er lijken drie mogelijkheden:
- een contract met maaidatum bovenop een plas-drascontract. Er moet dan worden gecorrigeerd voor de overlap in vergoedingen;
  - een resultaatbeloningscontract bovenop een plas-drascontract. De vergoedingen kunnen dan gewoon worden opgeteld;
  - een pakket voor koloniebroeders à la Rbon (al dan niet in combinatie met plas-dras). Er geldt dan een premie per hectare, waarbij de oppervlakte wordt vastgesteld in overleg met de consulent.

3.2 Steltlopers (rust- en foerageerpakket)

3.2.1 Doelen en monitoring

De natuurvereniging biedt sinds 1996 een contract aan voor het tijdelijk plas-dras zetten van stukken grasland. Doel van dit contract is het bieden van rust- en foeragemogelijkheden aan broed- en trekvogels. De natuurvereniging heeft nu 23 ha plas-dras onder contract, deels in bestaand beheersgebied. In de eerste twee jaar bleken de plas-draspercelen druk te worden bezocht. In 1996 zijn er op 15 ha plas-dras grasland meer dan 7.000 vogels waargenomen,

waarvan de helft steltlopers, een kwart meeuwen en sterns en 10% eenden en rallen (Visbeen 1996 en 1997).

De nulsituatie is hier 'gewoon' grasland en kan dus in feite niet worden bepaald. Monitoring bestaat uit het tellen van aanwezige vogels. Het - afgeleide - doel kan worden geformuleerd in termen van ha's plas-dras in het zoekgebied. Plas-drasgrasland komt enigszins overeen met het LNV-natuurdoelpakket voor weidevogelgrasland van het kemmaantype (nr. 7.5).

Creëren van plas-dras kan overal gunstig zijn. Wel moeten kansrijkecriteria worden gehanteerd, zoals:

- het perceel moet in 'normaal' agrarisch gebruik zijn en niet al vóór aanmelding veelvuldig blank hebben gestaan, omdat dan waarschijnlijk het bodemleven en dus de foerageermogelijkheden te gering zijn;
- wordt het perceel plas-dras gezet met het oog op aansluitende broedgevallen van kritische weidevogels zoals watersnip of kemmaan, dan zijn vooral percelen met een hoog waterpeil kansrijk;
- het perceel moet ook na het plas-dras zetten weer agrarisch worden gebruikt, eventueel - bij aanmerkelijke schade aan de grasmat - na pleksgewijze doorzaai.

3.2.2 Beheerspakketten

- a. Tijdelijke plas-dras: gedurende zes weken een aantal keren achtereenvolgend onder water zetten en het water vervolgens langzaam laten wegzakken. Het peil mag wel wat fluctueren, maar het perceel moet wel voortdurend nat blijven. Ingangsdatum tussen 1 maart en 15 maart (tot 15 april resp. 30 april) of tussen 15 mei en 1 juni (tot 1 juli resp. 15 juli). In het laatste geval is het gebruik vóór de ingangsdatum vrij. Van dit pakket profiteren vooral de 'streekeigen' vogels; doortrekkers kunnen profiteren van pakket b.
- b. Permanente plas-dras: nat houden van 1 maart tot 1 augustus. Zo ontwikkelt zich meer waterleven en dus meer voedsel. Zo'n 'moeraspakket' is in feite kleinschalige natuurontwikkeling. Na 1 augustus krijgt de graszode de gelegenheid om enigszins te herstellen. De 'productieve' waarde zal echter nihil zijn.

Het gaat hier om experimentele pakketten. Met permanente plas-dras is zelfs nog helemaal geen ervaring opgedaan. Daarom stellen we een contractduur voor van in beide gevallen éénmalig vijf jaar. Daarna wordt het experiment geëvalueerd en wordt beslist over de voortzetting.

Bij beide vormen van plas-dras moeten in de vergoeding de volgende elementen zijn verrekend:

- compensatie van het voederwaardeverlies vergeleken met de 'normale' situatie. Hiervoor kunnen (althans voor de pakketten onder a) de PR-tabellen voor uitstel van de eerste gebruiksdatum worden gebruikt. De opbrengstderving is echter groter dan bij een regulier Rbon-contract. Ten eerste omdat ook na het droogvallen de voederwaardeproductie lager is doordat er in het voorjaar niet is bemest. Ten tweede doordat de kwaliteit van de graszode verslechtert: na plas-dras is de zode vaak wat opener (meer kale plekken) en is het aandeel Engels raaigras afgenomen (De Wit 1997). Beide effecten zijn overigens ook verdisconteerd in de huidige Rbon-vergoedingen, maar ze treden bij plas-dras veel sterker op. Omdat er nog geen harde gegevens zijn over de precieze omvang, moet met aannames

worden gewerkt. Bij permanente pla-dras (pakket b) gaan we er van uit dat de grasproductie volledig verloren gaat;

- is de graszode sterk verslechterd, dan is het redelijk om ook de kosten van doorzaaien te vergoeden. Uitgangspunt is immers dat het perceel na afloop weer agrarisch kan worden gebruikt;
- compensatie van de kosten van eventuele investeringen voor bemaling: aanschaf van een pomp of molen (jaarlijkse afschrijvingskosten) en aanleg van een dijkje om het perceel. Dit kan op basis van genormeerde kosten;
- compensatie van arbeidskosten voor bemaling. Ook dit kan aan de hand van genormeerde uren en uurtarieven;
- tegenover de kosten staan ook (bescheiden) besparingen: het plas-drasperceel wordt in het voorjaar niet bemest en gemaaid. Dat scheelt arbeid en kunstmestkosten. De laatste besparing zal overigens gering zijn: na afloop van de plas-dras zal alsnog een flinke mestgift nodig zijn om de grasgroei op gang te krijgen. De Rbon gaat nu bij de pakketten met een maaidatum uit van een stikstofbesparing van 80 kg/ha;
- ten slotte lijkt het redelijk om een bescheiden risicopremie te betalen à la de Rbon-bonus bij zwaar beheer (tot 15% van de vergoeding). Het is immers onzeker in hoeverre de grasmat zich herstelt en of er andere risico's optreden (bijv. toegenomen kans op leverbot-infectie).

In variant a kan de veehouder overigens een beheersovereenkomst sluiten voor hetzelfde perceel (na afloop of juist voorafgaand aan de plas-dras). Er moet nader worden uitgezocht hoe de vergoedingen in dat geval moeten worden bijgesteld (beide compenseren immers voor voederwaardeverlies).

De natuurvereniging verstrekt nu een vergoeding van maximaal *f* 4.000,- per ha: *f* 2.000,- opbrengstderving, *f* 1.500,- investeringskosten en ca. *f* 500,- arbeidskosten. Recent zijn de kosten van plas-dras doorgerekend aan de hand van het PR-model en normkosten van arbeid en werktuigen. Die berekening komt, bij bemaling met trekker en pomp en afhankelijk van de stikstofbemesting, op kosten tussen ca. *f* 1.400,- en *f* 1.600,- per ha (De Wit 1997). Deze kosten omvatten dus niet de investeringskosten en eventuele extra opbrengstderving door verslechtering van de zodekwaliteit. We kunnen deze kosten beschouwen als de minimaal te vergoeden kosten van opbrengstderving. Daarbij komen eventuele extra kosten van investeringen en van extra opbrengstderving en/of opknappen van het grasland - dit ter beoordeling van de natuurconsulent te vergoeden 'op begroting'.

Tot dusverre vergoedt de Rbon slechts zelden inrichtings- en andere investeringskosten. Alleen bij landschapsonderhoud komt dat voor (m.n. bij achterstallig onderhoud) en wordt wel 'op begroting' betaald. Deze werkwijze zou, omdat de investeringskosten variabel zijn, ook voor plas-dras kunnen worden gehanteerd. Lukt dat niet, dan liggen er wellicht mogelijkheden in andere (bijv. landinrichtings-) budgetten.

3.3 Koloniebroeders

3.3.1 Doelen en monitoring

Doel is het bieden van opvang (d.w.z. rust tijdens de broedperiode) aan koloniebroeders zoals visdiefjes en kokmeeuwen. De grotere kolonies visdiefjes en kokmeeuwen zitten allemaal binnen de huidige Relatienotagebieden. Het is dus de vraag of voor de incidentele koloniebroeders buiten die gebieden een apart pakket moet worden aangeboden. Visdiefjes kunnen gewoon - zoals nu - meedoen in het resultaatbeloningspakket (3.1, pakket c).

Opnemen van de kokmeeuw in de lijst met beloonde soorten ligt gevoelig. Dit kan wellicht beter wachten tot er duidelijke beleidsmatige signalen komen dat er iets voor de kokmeeuw moet gebeuren.

Alternatief is een speciaal beheerspakket voor visdiefjes, dat een 'basisbeheer' regelt (zeer extensieve beweiding), eventueel aangevuld met een resultaatbonus.

3.3.2 Beheerspakketten

- a. Beloning per broedgeval: is al geregeld bij de weidevogels (zie 3.1, pakket c).
- b. Rbon-pakket voor koloniebroeders (G9): niet maaien en weiden, lengte rustperiode vast te stellen in overleg met DLG of - in dit geval - de natuurconsulent. De vergoeding bedraagt op veen f 1.010,- per ha (als apart pakket) of f 1.250,- per ha in combinatie met een maaidatum-pakket (de vergoeding voor perceelbeheer wordt verrekend in de vergoeding voor koloniebroeders).
- c. Een wat aangepast pakket à la Rbon: een nader overeen te komen rustperiode, maar zeer extensieve beweiding (1 gve/ha) is toegestaan. De vergoeding voor dit pakket is lastig vast te stellen en zal wat lager moeten zijn dan onder pakket b.

In alle gevallen is de contractduur 1 jaar (ofwel de duur van de afgesproken rustperiode).

3.4 Botanisch graslandbeheer (hele percelen)

3.4.1 Doelen en monitoring

Hoewel het Waterlandse graslandgebruik vergeleken met dat in andere weidegebieden niet bijster intensief is, zijn veel van de kenmerkende graslandvegetaties de laatste decennia verdwenen. Toch reteren er plaatselijk nog interessante vegetaties: zilte (delen van) graslanden plaatselijk langs de IJsselmeerdijk en verspreid door het gebied natte fioringraslanden (o.a. in het Wormer- en Jisperveld) en extensieve kamgrasweiden (bijv. onder boomgaarden in de Wijde Wormer) (*Gebiedsbeschrijvingen* 1992; Jonker & Terwan 1995).

Recent is de samenstelling van de Waterlandse graslandvegetaties en de verscheidenheid op boerenland beter in kaart gebracht (Koorneef 1997). Op basis daarvan kunnen we de volgende interessante soortencombinaties onderscheiden:

1. Graslanden met meer algemene soorten zoals veldzuring, scherpe boterbloem, rode klaver, pinksterbloem, madeliefje en zompvergeet-mij-nietje. Gebruikskenmerken: lage bemesting, extensieve beweiding, waterpeil variabel (25-75 cm onder maaiveld).
  2. Graslanden met ook minder algemene soorten. Naast de onder 1 genoemde zijn dat bijvoorbeeld kamgras, duizendblad en mannagrass. Gebruikskenmerken: geen bemesting, extensieve beweiding, hoog waterpeil (25-50 cm onder maaiveld).
  3. Graslanden met vocht indicerende soorten. Naast de onder 1 genoemde zijn dat bijvoorbeeld reukgras, egelboterbloem, greppelrus en zachte dravik. Gebruikskenmerken: lage bemesting, extensieve beweiding, zeer hoog waterpeil (0-25 cm onder maaiveld).
- In alle gevallen ging het bovendien om percelen die nog nooit waren gescheurd, dus om 'oud', permanent grasland.

Doel van het beheer is om deze voor Waterland kenmerkende graslandvegetaties te behouden en te versterken. Daarbij mikken we vooral op graslanden met soorten van natte, voedselarme omstandigheden. Alle genoemde typen corresponderen met het LNV-doelpakket voor kamgrasweiden en zilverschoongraslanden (nr. 9.3).

Daarnaast zijn er percelen met vooral langs de greppels een interessante vegetatie of restanten daarvan (Parmentier 1990; *Gebiedsbeschrijvingen* 1992). Op de greppels komen we terug in paragraaf 3.5.

Omdat er verspreid door het gebied interessante (delen van) percelen aanwezig zijn, lijkt het niet gewenst om de locaties voor botanisch graslandbeheer op voorhand te beperken. Maar er moet wel zeer selectief te werk worden gegaan. Criteria zijn met name:

- voorrang voor de 'oudere', nu nog soortenrijke of potentieel soortenrijke graslanden; dit ter beoordeling in het veld;
- het waterpeil. Hoewel er ook soortenrijke graslanden voorkomen bij lagere peilen, zijn percelen met een hoog peil vaak kansrijker (vooral omdat het beheer daar vaak langdurig extensief is geweest). Daarnaast is een hoog peil essentieel voor soorten die zijn gebonden aan vochtige graslanden (zoals moeraszoutgras);
- de zuurgraad van de bodem moet niet te laag zijn.

Formeel is er binnen de 'ruime jas' geen mogelijkheid voor (perceelsdekkend) botanisch beheer. Maar door dit te beperken tot de meest kansrijke situaties, wordt het argument om dit niet toe te staan (risico dat er veel geld wordt besteed aan raaigrasweiden) ondervangen.

De Waterlandse graslandvegetaties zijn in 1991 voor het laatst 'integraal' gekarteerd, de kernen van het Ilper- en het Wormer- en Jisperveld voor het laatst in 1984 (maar die zijn alle reservaatgebied). In 1991 is ongeveer 80% van de percelen geïnventariseerd (alleen van de agrariërs die toestemming gaven). De eerstvolgende vegetatiekartering zal op zijn vroegst plaatsvinden in 1998, maar waarschijnlijk pas in 2000 of 2001. Daarom stellen we de volgende wijze van monitoring voor:

- de 'nulsituatie' van het te contracteren perceel wordt bepaald op basis van de inventarisatie van 1991 of die van 1998 (als er dan al wordt gekarteerd). Het vegetatietype en de indicatorsoorten worden vastgelegd. Is het perceel in 1991 niet geïnventariseerd, dan wordt in vogelvlucht (aan de hand van enkele indicatorsoorten) het vegetatietype alsnog vastgesteld;
- bij de eerstvolgende kartering worden de gegevens van 1991 (of 1998) vergeleken met de nieuwe gegevens. Aangezien de botanische ontwikkeling niet snel zal gaan, is eens in de 3 tot 5 jaar inventariseren voldoende;

- in de tussentijd wordt de ontwikkeling van de percelen regelmatig beoordeeld door de natuurconsulent.

3.4.2 Beheerspakketten

De natuurvereniging biedt nu het zogeheten mooiland-hooilandcontract aan. Daarmee lijkt echter botanisch gezien slechts beperkte winst te behalen. Deels wordt dit contract in de 'ruime jas' vervangen door de maaidatumpakketten voor weidevogels (zie 3.2.2). We stellen voor om het botanische deel van dit contract te vervangen door het hierna beschreven contract.

In dit contract staat de bemesting centraal. Het waterpeil zit al in de selectiecriteria en is bovendien niet in alle gevallen bepalend. Andere belangrijke factoren, zoals maaidatum en beweiding, kunnen naar ons idee niet eenduidig in een pakket worden geregeld, omdat bepalingen in deze sfeer niet altijd tot succes hoeven leiden. Dat succes willen we vooral bevorderen door resultaatbeloning een belangrijke plaats te geven in het pakket. Hiermee denken we te voorkomen dat allerlei individuele bedrijfspraktijken die in het verleden hebben geleid tot soortenrijke graslanden nu collectief worden 'omgebogen' in dezelfde richting. En op percelen die weliswaar kansrijk zijn, maar die nog aan het begin staan van een extensiveringstraject, ontvangt de veehouder de eerste jaren nog weinig beloning.

Daarmee ontstaat één botanisch graslandpakket met twee elementen:

- basisbeheer: niet scheuren, niet egaliseren, handhaven waterpeil, bemesting met ruige mest en/of maximaal 50 kg kunstmeststikstof per ha;
- resultaatbeloning voor gewenste soorten. In relatief voedselarme omstandigheden zijn dat bijvoorbeeld reukgras, egelboterbloem en kamgras. In relatief vochtige omstandigheden zijn dat bijvoorbeeld moeraszoutgras, zompvergeet-mij-nietje, mannagrass, geknikte vossestaart en veenwortel.

De verhouding tussen basisvergoeding en resultaatbeloning moet dusdanig zijn dat de resultaatbeloningscomponent een sterk sturende invloed heeft. De totale vergoeding moet uitkomen in de buurt van de vergoedingen voor de Rbon-pakketten voor botanisch beheer G12 en G13 (resp. f 1.650,- en f 1.840,- per ha). De vergoeding moet nog verder worden uitgewerkt.

3.5 Botanisch oeverbeheer

3.5.1 Doelen en monitoring

Oevers (slootkanten, moerasstroken etc.) zijn in Waterland een waardevol potentieel, vooral voor vegetatie, zoogdieren en insecten. Vooral de meer moerassige elementen kunnen rijk zijn aan natuur (*Gebiedsbeschrijvingen* 1992; Jonker & Terwan 1995). Er is de afgelopen jaren in Waterland ervaring opgedaan met:

- slootkantbeheer (Rbon-contracten plus contracten natuurvereniging). Het aantal Rbon-contracten en de totale lengte daarvan is onbekend. De contracten van de natuurvereniging besloegen medio 1997 zo'n 280 km;

- aanleg en beheer van terrastaluds. De natuurvereniging had medio 1997 ongeveer 1.850 m terras onder contract;
- aanleg van natuurlijke oeeververdediging (wilgenbeschoeiing) met daarachter een moerasstrook. Hiermee is de afgelopen jaren geëxperimenteerd op 5 bedrijven (Jonker 1997).

Oevers kunnen in Waterland allerlei vormen hebben en aannemen, dus het is zaak om goed te definiëren welke oevers we in de ‘ruime jas’ willen bevorderen en welke daarbuiten vallen.

Het gaat ons hier om:

- bloemrijke slootkanten;
- bloemrijke greppels;
- terrastaluds;
- moerasstroken / natuurlijke oevers;
- rietkragen.

De bijbehorende natuurdoelen zijn grofweg dezelfde als beschreven bij botanisch beheer van graslanden (3.4), aangevuld met typisch moerassige natuurtypen. De natuurdoelen komen ongeveer overeen met de LNV-natuurdoelpakketten voor weidevogelgraslanden, althans wat betreft de vegetatie (nrs. 7.5 en 9.4), voor kamgrasweiden en zilverschoongraslanden (nr. 9.3), voor vochtig schraalgrasland (nr. 7.4) en voor jonge verlanding (nr. 6.1).

Interessant zijn vooral de oevers langs bredere wateren zoals in de Poppendammerweeren en het Landsmeerderveld. Ook een deel van de oevers langs grote wateren (Aeën, Dieën) zijn in particuliere eigendom en/of beheer. Daarnaast zijn Purmerland, de noordpunt van het IJperveld en alle overige ‘velden’ kansrijk. Een deel van de bredere wateren is in het hoge peil gehouden. Een hoog peil is een belangrijk kansrijkheidscriterium. Worden laagwatersloten aangemeld, dan moet ter plekke worden beoordeeld of de situatie kansrijk is.

Andere kansrijkheidscriteria voor slootkanten zijn bijvoorbeeld:

- de breedte van de sloot;
- de positionering (kanten op het zuiden hebben de meeste kans);
- de hellingshoek;
- de aanwezigheid van kwel.

We stellen voor dat de natuurconsulent elke oever eerst beoordeelt op kansrijkheid alvorens een contract wordt gesloten.

3.5.2 Beheerspakketten

- a. Slootkantbeheer zoals in de Rbon: niet scheuren en frezen, uit de kant blijven met bemesten, geen bagger deponeren etc. Hierbij beperken we de bandbreedte in randbreedtes van maximaal 12 tot maximaal 4 meter (het minimum is 2 m). Zeer grote breedtes worden weinig gekozen en zijn ook voor een optimaal natuureffect (en voor een maximale emissiebeperking naar de sloot) niet nodig. Vergoeding: $f 0,16$ per m^2 in combinatie met passief beheer en $f 0,09$ per m^2 in combinatie met pakketten voor weidevogel- of botanisch beheer.
- b. Slootkantbeheer zoals de natuurvereniging dat nu aanbiedt, met na 2 jaar resultaatbeloning voor kenmerkende soorten. Het basisbeheer bestaat uit het ontzien van de slootkant (standaard 2 m breed) bij bemesten en slootschonen. Hiervoor geldt een vergoeding van $f 0,25$ per m slootkant (ofwel $f 0,125$ per m^2). Na 2 jaar wordt ook een beloning verstrekt

voor kenmerkende soorten zoals egelboterbloem, koekoeksbloem, moerasandoorn, moeraswalstro en kale jonker. De resultaatbeloning bedraagt maximaal eveneens $f 0,25$ per meter slootkant. Dit pakket lijkt sterk op het 'basis-bonuspakket' waarmee DLG zelf experimenteert in enkele weidegebieden.

De natuurvereniging werkt momenteel aan vervolmaking van het systeem van resultaatbeloning dat in 1998 van kracht moet worden. Dat werkt globaal als volgt. Er zijn 20 indicatorsoorten benoemd voor 3 milieus: het droge talud (de graslandrand), de slootkant en de waterlijn. Voor elke soort zijn maximaal 3 punten te vergaren, afhankelijk van de bedekking (weinig, regelmatig of veel voorkomend). Zo kunnen maximaal 60 punten worden gehaald. Omdat we er van uitgaan dat er ook in de uitgangssituatie al indicatorsoorten aanwezig zijn, start de resultaatbeloning bij bijvoorbeeld 15 punten. Er zijn dan twee opties: bij het minimum aantal punten wordt de gehele bonus uitgekeerd of de beloning wordt gestaffeld naar gelang het puntental. De systematiek zal vóór 1998 klaar zijn.

Ook in dit pakket zou de resultaatbeloningscomponent zo nodig kunnen worden gefinancierd uit andere fondsen (LNV-Stimuleringskader, provinciaal geld). Maar er kan, vooruitlopend op het werken met natuurdoeltypen, ook worden gekozen voor een bijpassend natuurdoeltype, waarbij de betaling deels in de vorm van resultaatbeloning plaatsvindt.

- c. Aanleg van terrastaluds en natte kopeinden, een pakket zoals de natuurvereniging dat nu aanbiedt. Het gaat daarbij om terrassen van circa 50 m lang en 2 m breed, maar andere afmetingen zijn in principe uiteraard ook mogelijk (zeker als het gaat om kopeinden). Er wordt een terras gegraven dat ongeveer 10 cm boven het slootpeil ligt. Het terras wordt niet bemest en wordt gevrijwaard van slootvuil en bagger. Het wordt tenminste eens per jaar gemaaid. Het talud naar het perceel toe wordt vaker gemaaid. Om te voorkomen dat het terras sterk wordt vertrapt door het vee, moet het worden afgerasterd of moet in de nabijheid een drinkbak staan of een drinkplaats worden aangelegd. Kansrijke locaties voor een terrastalud zijn oevers die in het hoge water liggen, die langs een perceel liggen dat in het voorjaar eerst wordt gemaaid en die in de nabijheid van een zadenbron (bijv. een rietland of kruidenrijk hooiland) liggen.

De natuurvereniging vergoedt nu de volgende kosten (gerekend met een terras van 120 m²):

- aanleg: maximaal $f 2.000,-$ eenmalig;
- verlies van grond: $f 200,-$ per jaar (over 5 jaar) of $f 1.000,-$ eenmalig;
- verlies aan grasopbrengst: $f 100,-$ per jaar;
- basisbeheer (geen slootvuil/bagger, dus aangepaste slootschoning): $f 60,-$ per jaar;
- zorgvuldig maaien en afvoeren van het maaisel met aangepaste apparatuur: $f 240,-$ per jaar.

Daarmee komen de aanlegkosten op maximaal $f 3.000,-$ eenmalig (aanleg plus compensatie grondverlies) en de beheerskosten op $f 400,-$ per jaar, ofwel $f 3,33$ per m². De hoogte van de (op dit moment niet geringe) vergoeding moet nog eens goed tegen het licht worden gehouden.

Ook hier geldt overigens dat de huidige Rbon (op een enkele uitzondering na) geen inrichtingskosten vergoedt. In principe kan hier - net als bij plas-dras - bij de inrichting 'op begroting' worden gewerkt, waarbij de reële aanlegkosten worden vergoed.

Huidige contractduur (natuurvereniging): 5 jaar. Voorgestelde contractduur: 10 jaar of langer.

d. Beheer van rietkragen (incl. die langs kopeinden). Dit kan in beginsel via de Rbon (jaarlijks onderhoud van landschapselementen, pakket LJ4). Dit pakket kent echter alleen een basisbeheer (geen schade toebrengen, geen meststoffen en bestrijdingsmiddelen, niet branden) en de 'actieve' bepaling dat het riet jaarlijks moet worden gemaaid en afgevoerd. Aangezien een gevarieerd beheer van rietkragen (afwisseling in zomer- en wintermaaien, ook overjarig riet laten staan) gewenst is met het oog op een optimaal natuureffect, is het gewenst te bezien in hoeverre het Rbon-pakket hiertoe speelruimte biedt. Daartoe zijn grofweg twee mogelijkheden:

- het lijkt in principe mogelijk om aanvullende bepalingen op te nemen in het Rbon-rietpakket (als aanvullende contractafspraken bij het LJ4-pakket). Daarmee zou in elk geval het maaitijdstip en wellicht ook de maaifrequentie kunnen worden bepaald;
- een andere mogelijkheid, waarmee overjarig riet kan worden geregeld, is het sluiten van een overeenkomst voor bijvoorbeeld 80% van de oppervlakte, waarbij wordt afgesproken dat jaarlijks 20% van het riet blijft staan. Die 20% kan dan elk jaar een ander stuk zijn. Er wordt dan natuurlijk ook slechts voor 80% van het riet een vergoeding ontvangen, maar in de resterende 20% zijn dat jaar ook geen werkzaamheden.

Als de Rbon deze mogelijkheden biedt, kan zo - in nauw overleg met de natuurconsulent - een gevarieerd rietbeheer gestalte krijgen. Als de Rbon onvoldoende ruimte biedt, zullen één of twee nieuwe pakketten moeten worden opgesteld.

De Rbon vergoedt nu f 0,13 per m^2 op rijland en f 0,18 per m^2 op vaarland. Aangezien er discussie is over de toereikendheid van deze vergoedingen, moet de rietvergoeding nader worden bezien.

e. Natuurlijke oevers. Deze vinden we vaak langs wat bredere wateren en bestaan bijvoorbeeld uit een moerasstrook en een hooilandstrook. In principe is een pakket voor natuurlijke oevers samen te stellen uit twee bestaande pakketten: een rietlandpakket (pakket d voor rietkragen of een rietlandpakket uit paragraaf 3.6) plus een hooilandpakket (het pakket voor botanisch graslandbeheer, maar dan toegepast voor een perceelsrand). De natuurconsulent kan de gewenste combinatie samenstellen. De vergoedingen kunnen gewoon worden opgeteld, omdat het om twee aanpalende biotopen gaat. Anders wordt de situatie als er ook sprake is van aanlegkosten. In dat geval kan - analoog aan eerdere pakketten - een eenmalige vergoeding worden verstrekt op basis van reële kosten.

f. Beheer van greppels. Hier liggen belangrijke kansen in Waterland. Greppels blijken een eigen botanisch karakter te hebben en te kunnen dienen als refugium voor soorten van vochtige, voedselarme milieus (Parmentier 1990). Een aantal greppels wordt de laatste jaren (doordat er geen dierlijke mest meer in komt) al weer wat soortenrijker.

Kansrijke plekken voor soortenrijke greppels zijn vooral de nu al wat soortenrijkere graslanden. Greppelbeheer is eigenlijk eerder aan graslandbeheer gelieerd dan aan slootkantbeheer.

Beheer van greppels past in principe in de Rbon-pakketten voor perceelsranden of landschapselementen. Zo wordt in het gebied Bergen-Egmond-Schoorl ook greppelbeheer toegepast met het reguliere Rbon-pakket voor randenbeheer. Maar omdat de minimum-breedte voor perceelsranden (2 meter) voor greppelbeheer (2 m aan weerszijden = 4 meter perceel) in het algemeen lastig inpasbaar is en omdat het lastig zal zijn om kunstmest uit de greppel te houden en om deze bepaling te controleren, stellen we voor om een speciaal greppelpakket te introduceren. Belangrijke elementen daarin zijn:

- ontzien van de greppel bij bemesting over een breedte van 0,5-1 m aan weerszijden;
- greppelen met de frees;
- naast dit ‘basisbeheer’ een resultaatbeloning voor indicatorsoorten zoals zwarte zegge, egelboterbloem en reukgras. Omdat het ontzien bij bemesting lastig controleerbaar is, lijkt resultaatbeloning een goede garantie voor succesvol greppelbeheer.

Voor het bepalen van de beloningshoogte en de systematiek van resultaatbeloning kunnen we aansluiten bij de pakketten voor slootkantbeheer (a en b). Voorgestelde contractduur: 5 of 10 jaar.

3.6 Rietland

3.6.1 Doelen en monitoring

In Waterland is nog een groot aantal rietlanden en -landjes aanwezig. Deze herbergen soms zeer waardevolle natuurwaarden: planten, vogels, zoogdieren en insecten. Een deel van de rietlanden viel in het verleden onder de zogeheten ROL/RAL, maar sinds de decentralisatie van die regeling is een aantal contracten beëindigd en een deel (in de huidige Relatienotagebieden) overgegaan naar de Rbon. Een werkgroep van de natuurvereniging buigt zich nu over de beste wijze van bescherming en beheer. De afspraken die deze werkgroep maakt met de provincie, moeten uiteindelijk worden ingepast in het plan. Veel rietlanden zijn gelegen binnen de huidige Relatienotagebieden. Hier kan het beheer worden gefinancierd met Relatienotageld (pakketten voor landschapsonderhoud). Met de toepassing van de ‘ruime jas’ komen ook de rietlanden buiten de huidige Relatienotagebieden onder de werking van de Rbon. De rietlanden in het zoekgebied waarvoor nu een ROL/RAL-contract geldt, moeten in overleg met Landschapsbeheer Noord-Holland worden ‘overgesloten’ naar een Rbon-contract. In de genoemde rietwerkgroep zullen daarover afspraken worden gemaakt.

Doel is behoud en zo mogelijk uitbreiding van het areaal waardevolle rietlanden. Met uitbreiding doelen we niet zozeer op aanleg van nieuwe rietlanden, maar op verbetering van het beheer van verwaarloosde of anderszins niet optimaal beheerde rietlanden. De natuurdoelen komen overeen met de LNV-doelpakketten voor jonge verlanding (nr. 6.1), veenmosrietlanden (nr. 7.1) en rietcultuur (nr. 14.1). Monitoring van de vorderingen kan plaatsvinden aan de hand van de provinciale broedvogel- en planteninventarisaties (waarbij rietlanden apart worden gekarteerd).

3.6.2 Beheerspakketten

Zoals al genoemd bij de rietkragen, is voor rietland variatie in het beheer essentieel. Maatwerk op perceelsniveau is daarbij essentieel. Daarom kan voor rietlanden dezelfde systematiek worden gevolgd als beschreven bij de rietkragen (paragraaf 3.5, pakket d).

3.7 Dijken

3.7.1 Doelen en monitoring

In Waterland zijn veel dijken: de dijk langs de IJsselmeerkust en vele kleinere dijken langs droogmakerijen. Een aanmerkelijk deel van de dijken wordt gepacht (met zesjarige contracten) en beheerd door boeren. Alleen deze stukken dijk komen in aanmerking voor een beheersovereenkomst. Het beheer bestaat nu uit maaien of uit beweiding, meestal met schapen. Er zijn goede mogelijkheden om de dijken botanisch interessanter te maken. Kansrijke plekken zijn bijvoorbeeld de drasse dijkvoeten die her en der langs de IJsselmeerdijk voorkomen.

Doel van het beheer is in eerste instantie botanisch: het creëren van soortenrijke (kamgras-) weiden of - aan de voet van de dijk - moerassige laagveengemeenschappen. Geformuleerd in LNV-doelpakketten zijn dat de typen kamgrasweiden en zilverschoongraslanden (nr. 9.3) en vochtige schraalgraslanden (nr. 7.4). De vorderingen kunnen worden gemeten door de 'nulsituatie' (zoals door de provincie gekarteerd in 1991) te vergelijken met de situatie na 5 jaar. Zie ook paragraaf 3.4 (botanisch beheer).

3.7.2 Beheerspakketten

Het pakket voor botanisch beheer van graslanden kan ook hier worden aangeboden, maar de keuze van de resultaatbeloningssoorten moet dan worden aangepast (het gaat vaak om klei in plaats van veen). Daarnaast kan het reguliere Rbon-pakket G13 (geen bemesting, beperkte beweiding) worden aangeboden.

3.8 Akkerranden

3.8.1 Doelen en monitoring

Het areaal bouwland in Waterland (met name maïs) neemt toe. Afgezien van de vraag of dit een gewenste ontwikkeling is, lijkt het zinvol om de maïsteelt die er is, landschappelijk aantrekkelijker te maken. In Noord-Holland zijn recent interessante ervaringen opgedaan met bloemrijke maïsranden. Hierbij worden de randen ingezaaid met een bloemrijk zaadmengsel, dat niet alleen visueel-landschappelijk aantrekkelijk is, maar ook gunstig is voor insecten, vogels (insectenetters, maar ook soorten als patrijs) en zoogdieren. Het bijbehorende LNV-doelpakket is dat van bedreigde akkerkruiden (nr. 12.1), althans waar het gaat om de bijbehorende diersoorten.

De vorderingen worden gemeten door het monitoren van de effecten op de beoogde soortgroepen (m.n. insecten en vogels) en worden vervolgens vergeleken met de nulsituatie, d.w.z. maïsteelt zonder aangepast randenbeheer (te meten elders in Waterland).

3.8.2 Beheerspakketten

Krachtens het huidige Rbon-pakket voor akkerranden mag de rand niet worden bespoten met herbiciden en insecticiden en moet minimaal eens in de twee jaar een graangewas (maar geen maïs) worden verbouwd zonder gebruik van herbiciden. Omdat we in Waterland, waar geen kenmerkende akkerkruiden in de zaadbank aanwezig zijn, weinig verwachten van een

onbespoten maïsrand en omdat teelt van andere granen lastig is, lijkt dit pakket niet geschikt. Bovendien vergoedt de Rbon in principe geen inzaai van kruidenmengsels. Meer op zijn plaats lijkt hier een ‘natuurbraak-achtig’ pakket, waarbij (in overleg met de natuurconsulent) een mengsel van vlinderbloemigen wordt ingezaaid. Hiermee zijn de afgelopen jaren aardige natuureffecten behaald (Buys e.a. 1996). De randbreedte is minimaal 3 m.

De vergoeding moet compenseren voor (zie ook Terwan & De Gier 1994):

- het niet telen van maïs. Het saldo van maïs bedraagt ongeveer f 240,- per ha. Daarnaast moet in voorkomende gevallen het mislopen van de EU-maïspremie worden vergoed. Naar verwachting zijn er geen of weinig Waterlandse veehouders die deze premie ontvangen, omdat een voorwaarde is dat ook reeds in de jaren voorafgaand aan de aanvraag maïs is verbouwd. Bovendien is er sprake van dat de maïspremie binnenkort wordt afgeschaft;
- de kosten van het zaadmengsel en de kosten van inzaaien, maaien en afvoeren van het randgewas. Mengsels van vlinderbloemigen zijn relatief duur. De kosten van de extra werkzaamheden kunnen worden berekend op basis van de benodigde arbeid en machine-uren. In het CLM-braakleggingsonderzoek bleek inzaai van randen met vlinderbloemigen ongeveer f 1.350,- per ha te kosten (Buys e.a. 1996).

De totale kosten komen daarmee op ongeveer f 1.600,- per ha ofwel f 0,16 per m².

Gewenste contractduur: minimaal 1 jaar.

3.9 Sloten

3.9.1 Doelen en monitoring

Waterland is bijzonder rijk aan sloten. Het slootleven vormt een milieu op zich, dat sinds de Verkade-albums en de schoolplaten van Koekkoek wat in de vergetelheid is geraakt. De laatste jaren komt er echter weer meer belangstelling. Veel sloten zijn schouwplichtig. Hier komt aangepast beheer al snel in conflict met de waterschapskeur. Over een meer natuurvriendelijke wijze van slootschoning loopt apart overleg - zowel in de waterschapswereld als tussen natuurvereniging en waterschap. Hoewel dit spoor ongetwijfeld veel winst kan opleveren, beperken wij ons hier tot niet-schouwplichtige sloten, waar de veehouder zelf het beheer kan bepalen.

Waar het gaat om slootbeheer zijn er grofweg twee doelen denkbaar:

1. Creëren van ‘schoon-watersloten’, bijvoorbeeld door goed onderhoud in combinatie met een helofytenfilter. Nu kan via de Rbon reeds een vergoeding worden ontvangen voor het onderhoud van niet-schouwplichtige sloten. Aangezien de natuurvereniging in overleg is met het waterschap over ‘schoon-watersloten’, komt hiervoor wellicht apart geld en stellen we voor deze variant voorlopig buiten beschouwing te laten.
2. Creëren van verlandingssloten. Afgezien van situaties waarin het waterschap hiertoe ontheffing verleent van de keur, is dit alleen mogelijk bij niet-schouwplichtige sloten. Hierbij zijn verschillende varianten mogelijk:
  - a. laten dichtgroeien van laagwatersloten of drooggevallen sloten. Er ontstaat dan rietruigte, die door middel van jaarlijks maaien wordt onderhouden. Deze vegetatie is vooral interessant voor planten, insecten, kleine zoogdieren en sommige vogels. Er kan zich bijvoorbeeld een zeebiesvegetatie ontwikkelen. Eens in de zoveel tijd (ter beoordeling in het veld) moet de sloot worden ‘opengehaald’ om de begroeiing

interessant te houden. Dit type sloten correspondeert met de LNV-doelpakketten voor jonge verlanding (nr. 6.1) en (deels) oude rietruigten (nr. 6.2);

b. laten verlanden van hoogwatersloten. Het verlandingsstadium van rietmoeras kan door jaarlijks maaien zo lang mogelijk worden gerekt. Komt de verlanding in het stadium van verruiging (struik- en boomopslag), dan moet de sloot weer worden ‘opengemaakt’ zodat het verlandingsproces opnieuw kan beginnen. Deze vorm van verlanding is interessant voor water- en moerasplanten, amfibieën, insecten, vogels en zoogdieren. In beide gevallen kan voor relatief weinig geld (het gaat immers niet om productieve delen van het bedrijf) veel natuur worden gecreëerd. De laatste vorm van verlanding lijkt uit natuuroogpunt het meest interessant. Maar desgewenst kan een hoogwater- en een laagwatercontract worden geïntroduceerd met verschillende natuurdoelen. De natuurvereniging experimenteert nu op één bedrijf met verlanding.

3.9.2 Beheerspakketten

- a. Een onderhoudspakket zoals de Rbon dat nu al kent: jaarlijks onderhoud van niet-schouwplichtige sloten. Dat wil zeggen: op diepte brengen (minimaal 50 cm) en schonen tussen 1 september en 15 oktober. Achtergrond is dat met dit pakket verwaarlozing/verlanding wordt tegengegaan om zo het waterleven te behouden. Het pakket zit echter dicht aan tegen wat we ‘goed agrarisch gebruik’ kunnen noemen. Om die reden willen we dit pakket liever niet opnemen, maar voorrang geven aan:
- b. Verlanding van niet-schouwplichtige sloten. Hierbij zijn twee varianten:
- laagwatersloten: laten dichtgroeien, rietruigte jaarlijks maaien en afvoeren en de sloot na verloop van tijd weer ‘openmaken’. Het maaien en afvoeren kan worden vergoed door het bestaande Rbon-pakket voor jaarlijks onderhoud (LJ4). De vergoeding bedraagt dan $f 0,13$ per m^2 op rijland en $f 0,18$ per m^2 op vaarland. Wellicht zijn aanvullende afspraken voor variatie in het beheer nodig. Mocht de sloot af en toe moeten worden uitgediept, dan kan dat met het pakket voor periodiek onderhoud (LP1; vergoeding $f 0,63$ per meter) of met het pakket voor achterstallig onderhoud (LA1; vergoeding op basis van begroting);
  - hoogwatersloten: laten verlanden, maaien en afvoeren in het stadium van rietmoeras en openhalen zodra verruiging optreedt. Ook hier kunnen maaien, afvoeren en openhalen worden vergoed door bestaande Rbon-pakketten (LJ4, LP1 en/of LA1). Het moment van openhalen wordt vastgesteld in overleg met de natuurconsulent.
- Aangezien er stemmen opgaan dat de Rbon-vergoedingen voor de vereiste werkzaamheden aan de lage kant zijn (ze zijn gebaseerd om de normkostensystematiek van Staatsbosbeheer, die echter grotere oppervlakten onderhoudt met andere apparatuur), stellen we voor de vergoedingen nog eens tegen het licht te houden.

3.10 Soortgericht beheer

De Wijde Wormer is van belang als foerageergebied voor lepelaars. Eerder is aangegeven dat het niet zinvol lijkt om in het kader van het plan van aanpak speciale ‘lepelaar-pakketten’ te maken. Voor de lepelaar is het essentieel dat sloten en waterpeilen gehandhaafd blijven. Dit pleit voor het sluiten van Bergboerencontracten ‘sec’, maar dat is in de ruime-jasbenadering

in beginsel niet mogelijk. Ook het brakke karakter speelt een rol, maar dat is niet te beïnvloeden. Daarnaast kan het creëren van plas-dras graslanden en terrastaluds en het selectief opzetten van het waterpeil (zie 3.11) helpen. Deze pakketten zouden met voorrang kunnen worden ingezet in de Wijde Wormer terwille van de lepelaar.

Ook aparte contracten voor andere aandachtsoorten uit het provinciale Uitwerkingsprogramma (vlinders, libellen, kleine zoogdieren) lijken niet zinvol. Deze soorten kunnen profiteren van diverse ruigte- en ‘moerassige’ pakketten zoals die eerder zijn beschreven.

3.11 Cultuurhistorie en archeologie

Er komt steeds meer aandacht voor (behoud van) cultuurhistorische en archeologische elementen en objecten. Voor Waterland gaat het bijvoorbeeld om:

- behoud van archeologische vindplaatsen;
- behoud van traditionele ontginnings- en verkavelingspatronen;
- behoud van het veenpakket.

De Relatienota en de Rbon sluiten dit type beheersobjecten niet uit, maar hebben er nooit actief werk van gemaakt. Ook de LNV-nota *Doelen voor beheer* (1997) noemt wel archeologische objecten (doelpakket 20.1), aardkundige objecten (20.2) en overige cultuurhistorische objecten (20.3), maar deze doelpakketten zijn (anders dan de natuurdoelen) nog niet uitgewerkt.

Het is niet zo gemakkelijk om bruikbare cultuurhistorische beheerspakketten (verkaveling, behoud veenpakket) te ontwikkelen. Dit plan is daar ook niet primair op gericht. Daarom formuleren we hier alleen de wens om intensiever na te denken over de haalbaarheid van zulke pakketten.

Er is één uitzondering: archeologische vindplaatsen. Hiervoor lijkt het relatief simpel om een geschikt pakket te formuleren:

- handhaven hoge waterpeil of plaatselijk opzetten verlaagde peil (zie 3.12);
- handhaven ‘natuurlijke handicaps’. Dat betekent hier met name: geen grondbewerking (egaliseren, frezen, cultivateren etc.).

De vergoeding bestaat uit een premie voor het opzetten van het waterpeil (aangenomen dat de meeste veehouders in het ruime-jasgebied in het lage peil zitten of komen) plus een (deel van de) bergboerenvergoeding.

3.12 Een aanvullend hoog-waterpakket?

In grote delen van Waterland is of wordt het waterpeil verlaagd in het kader van het landinrichtingsproject-in-uitvoering. Alleen de huidige Relatienotagebieden houden een hoger peil. In hoofdstuk 3 is al geconstateerd dat het eigenlijk niet terecht is dat bij toepassing van de ‘ruime jas’ een vergoeding voor passief beheer (o.a. handhaven waterpeil) wordt verstrekt aan veehouders in de blokbemaling. Niet omdat ze zich niet aan de bepalingen voor passief beheer houden (de bepalingen ‘volgen’ peilbesluiten van het waterschap), maar omdat ze evenveel ontvangen als veehouders met land in het hoge peil.

Daarnaast is in hoofdstuk 3 geconstateerd dat sommige beheerspakketten meer kans van slagen hebben bij een hoog dan bij een laag peil. En ten slotte zijn er voorstellen om selectieve peilverhoging toe te passen op plekken met waardevolle archeologische vindplaatsen (zie 3.11). Het waterschap heeft aangegeven dat zij in de blokbemaling “op basis van concrete, realiseerbare initiatieven wil meewerken aan het realiseren van aanpassingen van peilvakken om archeologische waarden incidenteel te waarborgen” (*Peilbesluiten Waterland-Oost en Het Twiske* 1997). Hoezeer dit ook lijkt op kapitaalvernietiging, er is dus om verschillende redenen draagvlak voor selectief opzetten van het waterpeil.

Daarom lijkt het gewenst om - in overleg met het waterschap - een aanvullend en selectief hoog-waterpakket te introduceren, passend binnen de uitzonderingsmogelijkheden die het recente peilbesluit daartoe biedt. Selectieve peilverhoging zal moeten aansluiten bij bestaande hoogwatersloten langs bebouwing en wegen en zal een duidelijk doel (natuur, archeologie) moeten dienen. Het kan dus alleen worden gesloten in combinatie met een ander pakket; dit ter beoordeling van de natuurconsulent. Bij de technische haalbaarheid moet ook worden bezien of de ‘buren’ geen last hebben van de peilverhoging, dus of goed isoleerbare hydrologische eenheden kunnen worden gecreëerd.

De vergoeding voor een hoog-waterpakket moet hoger zijn dan de bergboerenvergoeding, omdat er sprake is van opbrengstderving. Wel bruikbaar is het vergoedingensysteem voor ‘natschade’ in ‘vernattingsprojecten’, dat al in verschillende gebieden wordt toegepast. Bezien moet worden of dit zonder meer bruikbaar is voor de Waterlandse situatie.

4. Ecologische accenten

In hoofdstuk 3 hebben we alle beheerspakketten beschreven waarvan wij denken dat ze doelmatig kunnen bijdragen aan verdere natuurwinst in Waterland. In de huidige Rbon-systematiek worden deze pakketten aangeboden en kunnen belangstellende agrariërs een overeenkomst sluiten voor alle land binnen de Relatienotagrenzen. In de 'ruime-jasbenadering' is dat niet langer logisch: omdat de 'ruime jas' is bedoeld om Relatienotahectares effectiever te besteden, is een toets op ecologische kansrijkheid zinvol. Daarom zullen, systematischer dan tot dusverre in Relatienotagebieden gebeurt, alle aangeboden percelen worden getoetst op ecologische potenties.

Daarnaast is het - eveneens omwille van de ecologische effectiviteit - ongewenst als er sterke scheefgroei ontstaat tussen de gesloten pakketten doordat bijvoorbeeld alle beschikbare gelden en/of hectares aan weidevogel- of slootkantbeheer worden besteed. Daarom hebben we een 'ecologische streefbeeld' samengesteld. Anders dan in het verleden zijn er dus straks plafonds per natuurtype en/of per pakket. Er zijn twee streefbeelden gemaakt, elk vanuit een andere invalshoek:

1. Een streefbeeld waarin het *budget* centraal staat. Vooruitlopend op wat we hierover in hoofdstuk 5 gaan zeggen, heeft het de sterke voorkeur van de natuurvereniging om niet te denken in hectares, maar in natuurdoelen en -budgetten. Dit vereist een beleidswijziging, die overigens bij de nadere uitwerking van het Programma Beheer niet ondenkbaar is. In tabel 1 is gerekend met een budget van ruim 9 ton per jaar. Dit bedrag is niet gereserveerd voor Waterland, maar is een aanname uit het 'kader' voor dit plan van aanpak en gebaseerd op een grove berekening: $700 \text{ ha} \times f 1.300,- = f 910.000,-$. Dit budget is verdeeld over de beoogde natuurtypen en beheerspakketten, resulterend in een maximum oppervlakte die met het beschikbare budget kan worden beheerd.
2. Omdat variant 1 niet al in 1998 toepasbaar zal zijn, is ook een streefbeeld opgesteld waarin de *oppervlakte* centraal staat. In tabel 2 zijn de beschikbare 700 'ruime jas' hectares verdeeld over de natuurtypen en beheerspakketten. Hierbij is getracht de ecologische accenten uit variant 1 enigszins intact te laten.

In beide streefbeelden is getracht een evenwicht te vinden tussen weidevogels, botanisch beheer en de 'moerassige' potenties van Waterland.

Enkele opmerkingen vooraf bij de schema's:

- de vergoedingen per ha of per km moeten in een aantal gevallen nog nauwkeuriger worden vastgesteld. De genoemde aantallen hectares of km moeten dus voorlopig met een korrel zout worden genomen. De tabellen geven dus vooral een *indicatie* van de kwantitatieve streefbeelden;
- de beoogde budgetten uit tabel 1 weerspiegelen tevens de door de begeleidende werkgroep van Waterlandse agrariërs ingeschatte 'afzetmarkt' voor de diverse contracten;

- bij het invullen van tabel 2, dus van 700 ha beheersgebied, stuiten we op een probleem. Tot dusverre bestaat een beheersgebied namelijk uit een vaste oppervlakte cultuurgrond, waarop perceelsdekkende (in ha) en randencontracten (in km of ha) kunnen worden gesloten. De randencontracten zijn natuurlijk ook te vertalen naar een oppervlaktemaat, maar worden doorgaans niet meegeteld bij de totale oppervlakte beheersgebied. Om die reden hebben we vooralsnog maar in ons voordeel gerekend en 700 ha ingevuld met perceelsdekkende contracten met daar bovenop nog een aantal km randencontracten;
- het resultaatbeloningscontract voor weidevogels is relatief goedkoop. Hiermee kan dus voor weinig geld een grote oppervlakte worden beheerd. Omdat er nu al voor 2.800 ha aan resultaatbeloningscontracten is gesloten en we dus minstens een viervoud van de beschikbare oppervlakte met dit contract kunnen dekken, hebben we het in variant 2 buiten beschouwing gelaten. Het lijkt niet zinvol om in variant 2 slechts een fractie van de lopende resultaatbeloningscontracten op te nemen. Daardoor ligt in variant 2 (althans waar het gaat om weidevogels) het accent op de reguliere Rbon-contracten.

Uit de tabellen blijkt het volgende:

1. In de *budgetvariant* (tabel 1) gaat ongeveer de helft (f 480.000,-) van het beschikbare budget naar weidevogelbeheer. Tellen we ook de plas-drasgraslanden mee, dan wordt 60% besteed aan weidevogels; nog altijd een aanmerkelijk deel. Van die f 480.000,- gaat op zijn beurt ongeveer de helft naar reguliere Rbon-pakketten en de helft naar resultaatbeloning. Maar omdat resultaatbeloning per ha veel goedkoper is, kunnen hiermee veel meer hectares worden gecontracteerd: 2.500 tegenover ongeveer 250 met de reguliere Rbon-pakketten. Botanisch beheer van graslanden en dijken krijgt 7% van het budget, alleen te besteden in daadwerkelijk kansrijke situaties. Het beheer van moerassige biotopen (plas-dras, diverse soorten oevers, rietlanden) krijgt meer aandacht dan tot dusverre. Hiervoor is (incl. plas-dras) ruim 1/3 van het budget gereserveerd. De gemiddelde prijs van alle contracten tezamen is f 306,- per ha, vooral door toedoen van de relatief goedkope resultaatbeloningscontracten. Uiteindelijk is toch nog ruim 90% van de totale oppervlakte (2.972 ha) weidevogelbeheer (incl. plas-dras).
2. In de *oppervlaktevariant* (tabel 2) gaat het op ongeveer $\frac{3}{4}$ van de totale oppervlakte om weidevogelbeheer (incl. plas-dras). Hiermee is bijna 60% van het budget gemoeid. 5% van de oppervlakte (6% van het budget) gaat naar botanisch beheer van graslanden en dijken. En ruim 20% van de oppervlakte (180 ha), overeenkomend met 40% van het budget, gaat naar 'moerassige' biotopen (plas-dras, oevers, riet). In totaal kan zo 826 ha (700 ha + 630 km randen) worden beheerd. De gemiddelde prijs van alle contracten tezamen is f 1.293,- per ha.

Daarnaast is de *ruimtelijke* verdeling van de natuurdoelen en pakketten van belang, met name die tussen Waterland en de Wijde Wormer. We stellen voor om in de Wijde Wormer het accent te leggen op de volgende soortgroepen en biotopen:

- weidevogels;
- botanisch beheer van graslanden en dijken;
- slootkantbeheer.

Als er echter belangstelling is voor andere pakketten en de situatie ter plekke is kansrijk, is er natuurlijk geen enkel bezwaar tegen om ook andere contracten te sluiten.

In de hectarevariant heeft de Wijde Wormer conform de provinciale voorstellen recht op 50 ha aan contracten. We stellen voor om in de budgetvariant de Wijde Wormer indicatief een budget toe te kennen van $50/700 \times f 910.000,-$, ofwel f 65.000,-.

**Tabel 1. Gewenste spreiding van de pakketten, denkend vanuit het budget (f 910.000,- per jaar).
Vetgedrukt de totalen per soortgroep of biotoop.**

beheerspakket	passend binnen huidige Rbon	beoogde budget (f)	bedrag per ha of km (f)*	max. aantal ha of km
Weidevogels		480.000		2.735 ha
• maaidata Rbon	+	150.000	900	165 ha
• voorbeweiding	-	15.000	750	20 ha
• resultaatbeloning	-	250.000	100	2.500 ha
• ad hoc uitstel	-	15.000	300	50 ha
• ruige mest (additioneel)	+	50.000	170	295 ha
• mozaïekplanning	-	apart	--	--
• kempaans	-	combinatiepakket	--	10 ha
Plas-dras grasland		80.000		35 ha
• tijdelijke plas-dras	-	40.000	2.000	20 ha
• permanente plas-dras	-	40.000	2.650	15 ha
Koloniebroeders		15.000		18 ha
• rustperiode Rbon	+	10.000	1.000	10 ha
• extensieve beweiding	-	5.000	625	8 ha
Botanisch graslandbeheer				
• basis-bonus	+	60.000	1.750	35 ha
Oevers		215.000		525 km
• slootkanten Rbon (2 m)	+	30.000	300	100 km
• slootkanten basis-bonus (2 m)	-	80.000	500	160 km
• terrastaluds	-	30.000	1.300	25 km
• rietkragen	+?	20.000	400	50 km
• natuurlijke oevers	+/-	15.000	500	30 km
• greppels	-	40.000	250	160 km
Rietland				
• gevarieerd maaibeheer	+?	30.000	1.500	20 ha
Dijken				
• botanisch beheer	+	10.000	1.000	10 ha
Akkerranden				
• inzaai bloemrijk mengsel	-	5.000	1.600	3 km
Sloten		15.000		15 km
• verlanding/verruiging laagwatersloten	+?	5.000	1.000	5 km
• verlanding hoogwatersloten	+?	10.000	1.000	10 km
Pro memorie				
• archeologie				
• additioneel hoog-waterpakket				
TOTAAL		910.000		2.853 ha + 543 km (109 ha)

* Rbon-vergoedingen incl. vergoeding voor passief beheer

Tabel 2. Gewenste spreiding van de pakketten, denkend vanuit de oppervlakte (700 ha). Vetgedrukt de totalen per soortgroep of biotoop.

beheerspakket	passend binnen huidige Rbon	bedrag per ha of km (f)	max. aantal ha of km	benodigde budget (f)
Weidevogels			585 ha	557.000
• maaidata Rbon	+	900	485 ha	436.500
• voorbeweiding	-	750	50 ha	37.500
• ad hoc uitstel	-	300	50 ha	15.000
• ruige mest (additioneel)	+	170	400 ha	68.000
• mozaïekplanning	-	apart	--	--
• kempaiaan	-	comb. pakket	10 ha	--
Plas-dras grasland			35 ha	80.000
• tijdelijke plas-dras	-	2.000	20 ha	40.000
• permanente plas-dras	-	2.650	15 ha	40.000
Koloniebroeders			10 ha	8.875
• rustperiode Rbon	+	1.000	7 ha	7.000
• extensieve beweiding	-	625	3 ha	1.875
Botanisch graslandbeheer				
• basis-bonus	+	1.750	35 ha	60.000
Oevers			600 km	286.000
• slootkanten Rbon (2 m)	+	300	100 km	30.000
• slootkanten basis-bonus (2 m)	-	500	350 km	175.000
• terrastaluds	-	1.300	10 km	13.000
• rietkragen	+?	400	20 km	8.000
• natuurlijke oevers	+/-	500	20 km	10.000
• greppels	-	500	100 km	50.000
Rietland				
• gevarieerd maaibeheer	+?	1.500	20 ha	30.000
Dijken				
• botanisch beheer	+	1.000	15 ha	15.000
Akkerranden				
• inzaai bloemrijk mengsel	-	1.600	3 km	5.000
Sloten			25 km	35.000
• verlanding/verruiging laagwatersloten	+?	1.000	10 km	15.000
• verlanding hoogwatersloten	+?	1.000	15 km	20.000
Pro memorie				
• archeologie				
• additioneel hoog-waterpakket				
TOTAAL			700 ha + 628 km (126 ha)	1.076.875

* Rbon-vergoedingen incl. vergoeding voor passief beheer

5. Taken en verantwoordelijkheden

Normaliter wordt de Regeling beheersovereenkomsten uitgevoerd door de Dienst Landelijk Gebied (DLG). Zoals aangegeven in hoofdstuk 1 is het de bedoeling dat in dit geval de Natuurvereniging Waterland een prominente rol gaat spelen bij de uitvoering van de ‘ruime jas’. In dit hoofdstuk beschrijven we de verdeling van taken en verantwoordelijkheden tussen de drie belangrijkste actoren: de provincie Noord-Holland, de DLG en de natuurvereniging. Dat doen we als volgt:

- eerst beschrijven we het streefbeeld van de natuurvereniging;
- vervolgens geven we aan welke onderdelen daarvan vooralsnog toekomstmuziek zijn en welke misschien al wel kunnen worden gerealiseerd.

5.1 Streefbeeld van de natuurvereniging

Puntsgewijs schetsen we de wijze waarop de natuurvereniging het plan van aanpak het liefst zou uitvoeren:

1. Het zoekgebied voor de ‘ruime jas’ wordt zeer ruim begrensd: heel het landinrichtingsgebied Waterland, de Zuidpolder, de polder Katwoude en de polder Wijde Wormer, uiteraard exclusief de huidige (begrensd) Relatienotagebieden. Dat betekent dat er op voorhand geen gebiedsdelen worden uitgesloten.
2. Om een optimaal natuureffect te geranderen, wordt in het plan wel aangegeven welke plekken kansrijk zijn voor bepaalde natuurtypen. Daarnaast zijn er ecologische criteria geformuleerd waarmee de natuurconsulent kan beoordelen of een contract ecologisch kansrijk is.
3. Het plan van aanpak bevat een ruim scala aan keuzemogelijkheden: van ‘lichte’ tot ‘zware’ maatregelen, van kortlopende tot langlopende contracten en van louter inspanningsverplichtingen tot louter resultaatbeloning. Hiermee kan maatwerk worden geleverd en kan een optimaal natuureffect worden behaald.
4. De natuurvereniging sluit één raamcontract met de DLG, die samen met de provincie het plan heeft getoetst. In dat contract verplicht de vereniging zich om een bepaalde hoeveelheid nader te definiëren natuur (hectares, soorten, biotopen) te leveren tegen een afgesproken bedrag. De vereniging is daarmee dus volwaardig ‘onderaannemer’ van DLG voor het ruime-jasgebied. Verantwoordelijkheid van provincie en DLG is primair dat het bestede geld voldoende natuur van voldoende kwaliteit oplevert. De realisering daarvan ligt geheel bij de natuurvereniging.

5. Deze werkwijze impliceert dat er niet meer in hectares wordt gerekend, maar in budgetten: het ruime-jasgebied krijgt een budget toebedeeld dat vervolgens wordt verdeeld over de verschillende gewenste natuurtypen. Het budget voor het ruime-jasgebied zou kunnen worden vastgesteld op basis van de huidige gemiddelde ha-vergoeding voor zwaar beheer (het 'kader' rekent gemakshalve met maximaal $700 \times f 1.300,- = f 910.000,-$ per jaar) of op basis van de berekende vergoedingen per natuurtype en de gewenste aantallen of arealen.
6. De natuurvereniging verzorgt de werving, de voorlichting, scholing en begeleiding, de controle, de monitoring en evaluatie en eventueel zelfs de administratie van de contracten. Zij regelt waar nodig de inschakeling van vrijwilligers en koppelt de natuurresultaten terug naar de deelnemers. De DLG houdt uiteraard ook een administratie van de contracten bij en draagt zorg voor controle op kosten-effectiviteit: staan de kosten in verhouding tot de (natuur)baten, ook in vergelijking met andere gebieden? Daarnaast controleert DLG steekproefgewijs de vereniging waar het gaat om naleving van de contracten. De provincie levert een bijdrage aan de monitoring (d.m.v. het provinciale meetnet), controleert de meetgegevens van de vereniging steekproefgewijs en is bestuurlijk verantwoordelijk voor de kosten-effectiviteit.
7. Op basis van monitoring en evaluatie wordt het beheersplan periodiek bijgesteld. Voorstel is om dat ook tussentijds (bijv. na 3 jaar) te doen, en in ieder geval na 5 jaar. De beleidsmatige evaluatie (krijgt de overheid waar voor haar geld?) gebeurt in beginsel elk jaar, met om de paar jaar een meer uitgebreide rapportage met een analyse van de kosten-effectiviteit.

5.2 Haalbaarheid op korte en langere termijn

De bovenstaande aanpak verschilt vooralsnog sterk met de huidige praktijk en ook (zij het minder sterk) met de verdeling van verantwoordelijkheden zoals afgesproken in het 'kader' voor het plan van aanpak (zie schema).

De verdeling van verantwoordelijkheden zoals verwoord in het 'kader' voor het plan van aanpak

	provincie	DLG	natuurvereniging
gebiedsbegrenzing	x		
werving en onderhandeling (loket)			x
toetsing overeenkomsten		x	
administratie overeenkomsten		x	
controle op naleving		x	(x)
monitoring en evaluatie	x	(x)	

(x) = gedelegeerd verantwoordelijk

Het schema laat zien dat de formele rol van de natuurvereniging bij de uitvoering van het plan van aanpak vrij mager is. Maar het schema kent twee manco's:

- a. Eigenlijk moet er een scherp onderscheid worden gemaakt tussen verantwoordelijkheden en taken. Het is logisch dat er een aantal verantwoordelijkheden bij provincie en DLG ligt. Maar bij de verdeling van de taken kan de natuurvereniging een zwaardere rol krijgen. Dat laat onverlet dat ook een aantal verantwoordelijkheden bij de natuurvereniging terecht zou kunnen komen. Daarover later meer.
- b. In het schema (d.w.z. in het ‘kader’) ontbreken enkele belangrijke activiteiten: scholing (de natuurvereniging heeft eigen, verplichte cursussen) en begeleiding/relatiebeheer. Juist op deze punten heeft de natuurvereniging veel te bieden.

Laten we eens kijken welke van de punten 1 t/m 7 uit het ideaalbeeld van de natuurvereniging al op korte termijn te realiseren zijn en welke punten pas op langere termijn (of helemaal niet):

- punt 1 (*ruime begrenzing*) en punt 2 (*aanleggen van criteria voor ecologische kansrijkheid*) lijken op korte termijn haalbaar;
- punt 3 (*breed scala aan maatregelen, looptijden en beloningssystemen*) lijkt in elk geval grotendeels op korte termijn haalbaar. Een breed scala aan maatregelen is conform de speelruimte in het ‘kader’ voor het plan en lijkt ecologisch effectief. Een flexibele contractduur is conform de voorstellen in de eindrapportage van het Programma Beheer. Introduceren van pakketten met resultaatbeloning ligt lastiger, maar lijkt niet onhaalbaar als de natuurvereniging hierover een doelpakkettenafpraak met LNV kan maken (zie pag. 11, punt 4). Mocht dat onverhoopt niet lukken, dan zijn er twee andere oplossingen: de resultaatbeloningspakketten uit het plan van aanpak worden (mede) gefinancierd door de provincie of we formuleren in het plan van aanpak een bestuurlijk experiment met resultaatbeloning voor het Stimuleringskader, met het oog op structurele financiering als het experiment als geslaagd kan worden beschouwd;
- punt 4 (*één raamcontract*) is waarschijnlijk niet op korte termijn haalbaar. Het ministerie van LNV heeft in discussies rond het Programma Beheer deze mogelijkheid niettemin genoemd, omdat hij past in de filosofie van ‘sturing op resultaat’. Ook de voorgestelde constructie waarbij de natuurvereniging in het geval van resultaatbeloning fungeert als intermediaire contractpartij tussen overheid en boeren, komt al in die richting. Voor andere contracten is het alternatief dat op korte termijn van start wordt gegaan met de meer gangbare constructie (individuele contracten tussen boer en overheid) en dat over enkele jaren wordt gezien of de verdergaande optie mogelijk is;
- punt 5 (*rekenen in budgetten in plaats van in hectares*) is vooralsnog lastig. Dat lijkt vreemd, want op de LNV-begroting staan immers uitgesplitste budgetten voor natuurbeleid, waaronder het Relatienotabeleid. Het knelpunt zit vooral in de huidige ‘declaratiesystematiek’: DLG declareert in hectares, hoe duur deze ook zijn, tot het per gebied vastgestelde hectareplafond. Deze systematiek is echter onhoudbaar zodra er (elementen van) resultaatbeloning in het spel zijn. Op dit moment wordt de resultaatbeloning in de ‘eigen’ DLG-experimenten betaald door de provincie of uit de ‘cluster 3’-gelden (nu Stimuleringskader). Zo lang deze declaratiesystematiek overeind blijft, kan de eerder voorgestelde werkwijze bij resultaatbeloning uitkomst bieden. De contracten zonder resultaatbeloning blijven dan op de huidige manier gefinancierd;
- de punten 6 en 7 (*vergaande uitvoerende taken voor de natuurvereniging*) lijken, althans in grote lijnen, al op korte termijn haalbaar. Op sommige punten zullen provincie en/of DLG hierbij de verantwoordelijkheid houden, op andere kan ook de verantwoordelijkheid bij de natuurvereniging worden gelegd.

Onderstaand schema geeft een beeld van de gewenste verdeling van taken en verantwoordelijkheden tussen provincie, DLG en natuurvereniging, rekening houdend met wat op korte termijn haalbaar is.

Gewenste verdeling van taken en verantwoordelijkheden

	provincie	DLG	natuurvereniging
gebiedsbegrenzing	x/o		
werving en onderhandeling (loket)			x/o
toetsing overeenkomsten		x/o	
scholing (cursussen)			x/o
begeleiding/relatiebeheer			x/o
administratie en betaling overeenkomsten		x/o	o
controle op naleving		x	x/o
monitoring en evaluatie	x	x	o

x = verantwoordelijkheid; o = taak

Uitvoeringsprotocol

Wordt bovenstaande werkwijze bewaarheid, dan zal de invulling van de Waterlandse ‘ruime jas’ in de praktijk ongeveer als volgt in zijn werk gaan:

- allereerst moeten uiteraard de betrokken overheden (LNV, incl. DLG, en provincie) akkoord gaan met het plan, zowel inhoudelijk als uitvoeringstechnisch;
- de natuurvereniging gaat aan de slag om deelnemers te werven voor het plan, zowel in Waterland als in de Wijde Wormer. Een deel van de lopende contracten van de natuurvereniging kan worden omgezet in ‘nieuwe’ Rbon-contracten;
- belangstellende veehouders krijgen bezoek van de consulent van de natuurvereniging om te kijken welke contracten het beste passen en welke percelen het meest kansrijk zijn;
- alle deelnemers krijgen vervolgens (verplicht) scholing: een algemene cursus en één of meer specifieke cursussen, afhankelijk van het contract;
- de vereniging sluit de contracten. Deze worden doorgegeven aan de DLG, die ze nogmaals (steekproefgewijs) toetst en controleert of er geen dubbelbetaling plaatsvindt;
- de contracten worden door zowel de natuurvereniging als DLG geregistreerd, zowel op papier als digitaal (in een GIS-systeem). Uitbetaling vindt plaats door DLG of door de vereniging zelf (nader af te spreken);
- de natuurvereniging begeleidt deelnemers die daaraan behoefte hebben individueel;
- de vereniging controleert de naleving van de contracten, deels steekproefgewijs (afhankelijk van het type contract). De DLG controleert steekproefgewijs de vereniging;
- de natuurvereniging monitort de vorderingen of laat dat door derden doen (frequentie afhankelijk van type contract) en spreekt deze door met de deelnemer. Waar nodig wordt op basis hiervan het beheer (en zo nodig ook het contract) bijgesteld;
- elk jaar rapporteert de natuurvereniging over de aantallen en typen contracten en waar mogelijk ook over de natuurresultaten. Elke 4 à 5 jaar presenteert de vereniging een volledige rapportage van de natuurresultaten. Dit vormt de basis voor een periodieke beleidsmatige evaluatie naar provincie en LNV toe, te schrijven samen met DLG;
- de provincie beoordeelt de kosten-effectiviteit van het beheer en wijzigt waar nodig het beheer, het budget en/of de beheersprioriteiten.

5.3 Overige uitvoeringsaspecten

5.3.1 Overhead en monitoring

Hoe meer taken er bij de natuurvereniging terecht komen, hoe meer kosten daar ook terecht komen. Door de intensieve scholing, begeleiding en monitoring die de vereniging kan en wil verzorgen, zullen deze kosten niet gering zijn. Overigens is de *overhead* voor de reguliere beheersovereenkomsten ook niet gering. Deze is enkele jaren terug door Berenschot berekend op ongeveer f 250,- per ha (Schrijver & Wiersma 1994), circa 1/3 van de gemiddelde beheersvergoeding. Dat zijn de kosten van planvoorbereiding, voorlichting en werving, controle en administratie; de kosten van monitoring zitten daar niet in.

De natuurvereniging heeft voor de huidige contracten momenteel ongeveer 2 fte in dienst.

Voor de toekomstige arbeidsbehoefte zijn twee factoren bepalend:

- de keuze voor de 'budgetvariant' of de 'oppervlaktevariant'. In de eerste variant kunnen veel meer contracten voor een veel grotere oppervlakte worden gesloten en is de arbeidsbehoefte dus groter;
- deels samenhangend daarmee: de mate waarin de vereniging bestaande contracten kan gaan omzetten in 'ruime-jascontracten'. De benodigde hoeveelheid extra arbeid is het grootst als de nieuwe contracten grotendeels bovenop de bestaande komen, bijvoorbeeld als onverhoopt de lopende resultaatbeloningscontracten niet in de 'ruime jas' passen.

We gaan er gemakshalve van uit dat één van de twee volgende situaties het meest waarschijnlijk is:

1. Resultaatbeloning past binnen de 'ruime jas' en er wordt een fors deel van de lopende contracten 'omgezet'. Zoals blijkt uit tabel 1 kunnen zelfs in deze situatie niet alle lopende contracten worden omgezet. Bovendien zal de oppervlakte resultaatbeloningscontracten verder groeien. Per saldo zal de beheersoppervlakte dus nog flink toenemen: niet alleen het weidevogelbeheer, maar ook de andere typen beheer.
2. Er wordt gekozen voor de oppervlaktevariant, waarin geen ruimte is voor resultaatbeloning. De 700 ha komt grotendeels bovenop de lopende contracten.

Beide varianten ontlopen elkaar niet zo veel in de benodigde extra arbeid. We schatten dat een extra inzet nodig is (excl. monitoring) van ongeveer 1 fte, ofwel ongeveer een ton per jaar. De totale arbeidsbezetting komt daarmee op 3 fte ofwel bijna 3 ton per jaar. Deze komt overigens niet geheel ten laste van uitvoering van het 'ruime jas' plan. Zodra bekend is of het plan doorgaat en zo ja, in welke vorm, zal een precieze berekening worden gemaakt van de benodigde extra arbeid.

De natuurvereniging wil (nog afgezien van de vraag of het kàn) het beschikbare natuurbudget niet 'korten' met een percentage *overhead*. Dat schept een probleem, omdat er wel geld voor contracten kan worden overgeheveld van DLG naar de natuurvereniging, maar voornamelijk niet voor personeel. Een oplossing ligt wellicht in de volgende constructie:

- voor de korte termijn wordt voor de *overhead* een beroep gedaan op de provincie Noord-Holland. Die heeft gezegd een 'overbruggingsubsidie' te willen overwegen;
- voor de langere termijn (dat kan echter al snel zijn) wordt een beroep gedaan op structureel LNV-geld. DLG krijgt wellicht na de verzelfstandiging programmabudget en apparaatbudget, en met dat laatste meer ruimte voor overheveling van *overhead*.

De kosten van monitoring en evaluatie zijn een punt apart. De natuurresultaten worden nu grotendeels gemonitord door de vrijwilligers (onder begeleiding van de consultant van de vereniging) en voor een klein deel door de medewerkers van de vereniging zelf. De monitoring door vrijwilligers kan waarschijnlijk, zeker voor weidevogels, zo blijven. Op twee punten is echter een extra inspanning nodig:

- als er veel ‘andere’ soorten dan weidevogels moeten worden gevolgd, is het lastig om daarvoor voldoende gekwalificeerde vrijwilligerscapaciteit te organiseren. In sommige gevallen zal de monitoring moeten worden uitbesteed aan een professioneel bureau;
- daarnaast moeten de verzamelde gegevens worden geanalyseerd, beoordeeld, gerapporteerd en toegelicht. Dat kost veel tijd, maar is wel nodig om uiteindelijk iets te kunnen zeggen over de kosten-effectiviteit van de ‘ruime jas’.

Al met al zijn monitoring en evaluatie een tijdrovende activiteit. Daar staat tegenover dat de provincie en particuliere gegevensleverende organisaties (pgo’s) ook standaard-monitoringprogramma’s hebben. Er moet dus nader worden bezien:

- in hoeverre de monitoring van de ‘ruime jas’ is in te passen in lopende meetprogramma’s;
- of DLG (die wel apart geld heeft voor effectonderzoek) en/of provincie apart budget ter beschikking willen stellen voor de extra benodigde inspanningen.

5.3.2 Leden en niet-leden

De vereniging werkt in principe alleen voor leden. In het ‘kader’ voor dit plan van aanpak is afgesproken dat de vereniging ook het loket is voor niet-leden, maar die kunnen dan alleen de reguliere Rbon-contracten sluiten met de DLG. De natuurvereniging vindt deze werkwijze uiteindelijk niet bijster gelukkig, omdat er zo minder veehouders kunnen profiteren van de extra keuzemogelijkheden. Bovendien ontstaan er zo toch eigenlijk twee soorten ‘ruime jas’ plannen, althans wat betreft de uitvoering. Daar staat tegenover dat de vereniging wel harde kwaliteitsgaranties wil kunnen geven (scholing, ecologische toetsing, controle). Daarom stellen we voor dat de natuurvereniging ook niet-leden bedient met het gehele keuzemenu, maar dat niet-leden dan als tegenprestatie voor dit recht dan ook dezelfde *plichten* hebben als leden.

Overigens is de natuurvereniging bezig om haar werkgebied uit te breiden met de Wijde Wormer; de statuten laten dat toe.

5.3.3 Bergboerenovereenkomsten

Ten aanzien van het binnen of buiten het zoekgebied houden van het Bergboerengebied in het Wormer- en Jisperveld is in hoofdstuk 3 al een aanbeveling geformuleerd: we stellen voor om dit gebied ook tot zoekgebied te maken, maar de mogelijkheid van een aparte Bergboerenovereenkomst te handhaven (voor de onderbouwing zie pagina 9 en 10).

5.3.4 Oude en nieuwe contracten

Als in 1998 het beheersplan voor de ‘ruime jas’ van kracht wordt, zullen waarschijnlijk enkele contracten die de natuurvereniging nu aanbiedt, worden opgenomen in de Rbon en zo kunnen rekenen op meer structurele financiering. We stellen hierbij de volgende werkwijze voor:

- a. De vereniging kan de lopende contracten niet ‘openbreken’ en de deelnemers verplichten een nieuw Rbon-contract te sluiten. De vereniging kan de leden wel sterk aanraden om hun contract ‘over te sluiten’. Het vooruitzicht op structurele financiering is daarbij een sterk argument. De contracten voor weidevogelbeheer (resultaatbeloning) gelden slechts voor één jaar en kunnen (als ze tenminste onder de Rbon gaan vallen) direct worden omgezet - zij het niet allemaal (zie tabel 1). De overige contracten gelden sowieso maar voor 5 jaar en kunnen dus na 1999 worden omgezet.
- b. Als er lopende contracten onder de Rbon gaan vallen, komt er bij de natuurvereniging geld vrij uit de fondsen waaruit deze nu worden betaald (van provincie, WCL en gemeente Amsterdam). De natuurvereniging wil de vrijkomende gelden in overleg met de financiers inzetten voor vernieuwende experimenten met agrarisch natuurbeheer, zodat recht wordt gedaan aan de bedoeling van de destijds toegezegde budgetten.

6. Samenvatting, conclusies en aanbevelingen

De natuurvereniging Waterland heeft van de provincie Noord-Holland en de Dienst Landelijk Gebied (DLG) de mogelijkheid gekregen om zelf een plan van aanpak te maken voor invulling van 700 ha 'ruime jas' beheersgebied in Waterland en de Wijde Wormer. Dit plan van aanpak bevat voorstellen voor:

- doelmatige beheerspakketten, toegespitst op de Waterlandse situatie en potenties;
- de gewenste spreiding van pakketten over natuurtypen (ecologische accenten);
- de gewenste uitvoering van het 'ruime-jasmodel' in Waterland.

Uitgangspunten

In dit plan van aanpak zijn de volgende uitgangspunten essentieel:

1. De beheersmaatregelen moeten niet alleen een (nog betere) bescherming bieden aan de befaamde weidevogels, maar ook de 'moerassige' potenties van Waterland tot hun recht laten komen.
2. Voor een maximaal natuureffect is maatwerk nodig. Daarom is gezocht naar een breed scala aan maatregelen en beloningsvormen. Per natuurdoel zijn bij voorkeur meer keuzemogelijkheden geboden. Die keuzemogelijkheden passen soms wel, maar soms ook niet binnen de huidige Regeling beheersovereenkomsten en natuurontwikkeling (Rbon). Die speelruimte was tevoren afgesproken met de betrokken overheden.
3. We denken bij voorkeur vanuit een budget voor de 'ruime jas' en niet vanuit de toegemeten oppervlakte van 700 ha. Het budget hebben we - enigszins met de natte vinger - berekend op ruim 9 ton per jaar. Door budget en natuurdoelen centraal te stellen en hectares en middelen te zien als afgeleide hiervan, kan waarschijnlijk meer natuurwinst worden geboekt. Er kan dan immers worden gezocht naar de meest kosten-effectieve aanpak.
4. Het ecologisch rendement staat voorop. Dit betekent dat niet iedereen overall het contract van zijn keuze kan tekenen, maar dat de natuurconsulent in overleg bepaalt of het aangeboden land ecologisch kansrijk is. Daartoe zijn per pakket of natuurtype criteria geformuleerd.
5. Deze werkwijze maakt het mogelijk om te werken met een vrijwel onbegrensd zoekgebied. Dat wil zeggen dat voorsnog heel Waterland (het landinrichtingsgebied, de Zuidpolder en polder Katwoude) en de Wijde Wormer zoekgebied zijn voor de 'ruime jas', uitgezonderd uiteraard de huidige (begrensde) Relatienotagebieden.
6. De natuurvereniging speelt een centrale rol in de uitvoering van de 'ruime jas', uiteraard met inachtneming van de verantwoordelijkheden van DLG en provincie.
7. Bedoeling is dat de 'ruime jas' al in 1998 van start kan gaan. Omdat de uitvoering van het natuurbeleid sterk in beweging is, is het soms onduidelijk of wensen en mogelijkheden al

op korte termijn sporen. Daarom is soms onderscheid gemaakt in korte- en lange-termijnoplossingen.

Met deze uitgangspunten behelst het plan van aanpak zowel een inhoudelijk als een bestuurlijk experiment. *De natuurvereniging roept alle betrokken partijen op om dit experiment tot een succes te maken.*

Natuur: doelen, typen en maatregelen

De natuurdoelen voor de ‘ruime jas’ zijn afgeleid uit bestaande overheidsnota’s. Waar mogelijk zijn ze voor ons doel (en met het oog op een doelmatige monitoring) nader gespecificeerd. Het plan bevat doelen en maatregelen voor 9 soortgroepen en biotopen:

- weidevogels (broedvogels);
- plas-dras (rust- en foerageergebied);
- koloniebroeders;
- botanisch graslandbeheer (hele percelen);
- oevers (slootkanten, terrastaluds, rietkragen, greppels);
- rietland;
- dijken;
- akkerranden;
- sloten (verlanding).

Daarnaast zijn (vooralsnog *pro memorie*) pakketten opgenomen voor:

- cultuurhistorie en archeologie;
- selectief opzetten van het waterpeil.

De doelen zijn in hoofdstuk 3 per soortgroep of biotoop nader omschreven. *Uiteindelijk moeten de natuurdoelen en de monitoring haarfijn op elkaar worden afgestemd. Dit vergt nog extra aandacht.*

Nieuwe elementen

In totaal zijn ongeveer 25 keuzepakketten voorgesteld. Deze vormen tezamen een breed scala aan typen maatregelen, die in onze ogen een goede bescherming garanderen. Nieuw of relatief nieuw in dit plan zijn de volgende elementen:

Inhoudelijk:

- weidevogelpakketten voor flexibel *ad hoc* uitstel van de maaidatum, voor mozaïekplanning van het graslandgebruik en voor tijdelijk en permanent plas-dras zetten van percelen;
- alternatieve pakketten voor botanisch graslandbeheer: beperkt basisbeheer en resultaatbeloning voor indicatorsoorten;
- pakketten voor terrastaluds, natuurlijke oevers en greppels;
- pakketten voor verlanding van niet-schouwplichtige sloten;
- voor het plan als geheel: een ‘ecologisch streefbeeld’, waarin de ecologische accenten (d.w.z. de verdeling van de budgetten over de onderscheiden soortgroepen en biotopen) inzichtelijk zijn gemaakt (zie ook onder het volgende kopje).

Qua beloningswijze:

- bij diverse pakketten is (een element van) resultaatbeloning geïntroduceerd: weidevogels, botanisch graslandbeheer, beheer van slootkanten en van greppels;
- naast beheers- en onderhoudsvergoedingen worden (in beperkte mate) ook aanleg- en inrichtingsmaatregelen vergoed, bijvoorbeeld bij plas-dras, aanleg van terrastaluds en natuurlijke oevers en bij periodiek uitgraven van verlande sloten. Dikwijls gaat het om een vergoeding 'op begroting'. Dit gebeurt in het landschapsonderhoud nu soms ook al (vooral bij achterstallig onderhoud).

Natuur: ecologische spreiding en prioriteiten

Om te vermijden dat straks het budget of de hectares eenzijdig worden besteed, is een 'ecologisch streefbeeld' opgesteld. Dat wil zeggen: het budget en de hectares zijn bij voorbaat verdeeld over de negen onderscheiden soortgroepen en biotopen. Dit streefbeeld is indicatief, niet limitatief. Het streefbeeld is grofweg als volgt (tabellen 1 en 2):

- ruim de helft van het budget wordt besteed aan weidevogelbeheer. Als we ook de plas-drasgraslanden meerekenen is dat 60%;
- moerassige biotopen (diverse soorten oevers, rietland, sloten, opnieuw plas-dras) krijgen 35 tot 40% van het budget. Dat betekent een forse investering in dit type biotopen.

Er zijn twee streefbeelden gemaakt: één vanuit het budget (ruim 9 ton per jaar) en één vanuit de toegemeten oppervlakte (700 ha). Hoewel de precieze vergoedingen nog niet zijn vastgesteld en de berekeningen nog louter verkennend zijn, kan al wel worden geconstateerd dat in de budgetvariant een veel grotere oppervlakte dan 700 ha kan worden beheerd. Het verschil is ongeveer een factor vier. Dat wordt vooral veroorzaakt doordat in de budgetvariant een forse oppervlakte resultaatbeloning voor weidevogels is opgenomen, een pakket dat in de oppervlaktevariant is weggelaten omdat die variant daarvoor onvoldoende ruimte biedt. De natuurvereniging verwacht dat het beheer van een grotere oppervlakte ook zal leiden tot een beter natuurresultaat, althans voor weidevogels. Het naast elkaar aanbieden van diverse soorten contracten biedt een goede gelegenheid om de relatieve kosten-effectiviteit van de verschillende instrumenten beter in beeld te brengen.

De natuurvereniging heeft een sterke voorkeur voor de budgetvariant. Is die niet op korte termijn haalbaar, dan stellen wij voor om in 1998 aan de slag te gaan met de hectarevariant en zo snel mogelijk (bij voorkeur in 1999, maar uiterlijk in 2000) over te stappen op de budgetvariant.

Omschakeling hoeft geen grote problemen op te leveren, omdat het verschil tussen beide vooral zit in een grote oppervlakte resultaatbeloningscontracten voor weidevogels (budgetvariant) tegenover een grotere oppervlakte aan Rbon-maaidatumcontracten. Er is alleen een probleem als er al in het eerste jaar een grote oppervlakte maaidatumcontracten wordt gesloten, omdat dat een behoorlijk 'gat' in het weidevogelbudget slaat.

Aansluiting bij bestaand beleid

De voorstellen in dit plan van aanpak passen niet naadloos in het bestaande (Relatienota-) beleid. Van de 25 pakketten passen er 10 (zij het soms met wat creativiteit) binnen de huidige

Rbon. De overige zouden aan de Rbon moeten worden toegevoegd of anderszins moeten worden gefinancierd. De kans van slagen hangt daarbij sterk af van:

- de speelruimte die in de Rbon kan worden gecreëerd voor gebiedsspecifieke en soms experimentele pakketten. Op zich hoeft de Rbon daartoe niet landelijk te worden ‘opgerekt’; als Gedeputeerde Staten daarmee instemmen bestaat in principe de mogelijkheid om niet-Rbon-pakketten te financieren met Rbon-geld;
- de ruimte die het ministerie van LNV biedt om te anticiperen op een meer resultaatgericht natuurbeheer. In beginsel kunnen pakketten met resultaatbeloning immers worden geformuleerd als concreet natuurdoeltype, waarbij de natuurvereniging als intermediair een natuurdoelcontract sluit met de overheid, maar de boeren betaalt in de vorm van resultaatbeloning. Deze constructie vergt echter nog nadere uitwerking.

In beginsel anticipeert dit plan van aanpak op drie punten op de veranderingen in het natuurbeleidsinstrumentarium zoals voorgesteld in het Programma Beheer van het ministerie van LNV:

1. De natuurdoelen zijn zo helder mogelijk geformuleerd. Hierbij is ook aangegeven met welke natuurdoelen uit de LNV-nota *Doelen voor beheer* ze corresponderen.
2. Er wordt zo veel mogelijk gestuurd op resultaat. Niet alleen door heldere natuurdoelen, maar ook door toepassing van ecologische criteria (alleen een contract in kansrijke situaties) en door toepassing van (elementen van) resultaatbeloning.
3. Conform het Programma wordt niet uitgegaan van een standaard contractduur van 5 jaar, maar is de contractduur flexibel en afhankelijk van het natuurdoel.

Dit toekomstgerichte karakter van dit plan van aanpak is tegelijk ook een handicap voor een snelle uitvoering, omdat de implementatie van het Programma Beheer nog wel enige tijd in beslag neemt. *We roepen echter de betrokken overheden (LNV, provincie) op om alles in het werk te stellen om al in 1998 te kunnen starten met een ‘integrale’ uitvoering van het plan.*

Kunnen de pakketten met resultaatbeloning onverhoopt niet worden opgenomen in de Rbon, dan zijn er twee andere mogelijkheden:

- de pakketten blijven (zoals al eerder gesuggereerd) gefinancierd worden door de natuurvereniging tot 1999, in de hoop dat ze daarna alsnog structureel kunnen worden gefinancierd;
- de resultaatbeloning(scomponent) wordt gefinancierd met ander geld. Zo zou een meerjarig, beleidsgericht project kunnen worden geformuleerd voor het LNV-Stimuleringskader. Ook kan een beroep worden gedaan op provinciaal geld. De provincie wil immers getuige de nota *Boer-en-natuur* (1997) fors investeren in agrarisch natuurbeheer.

Overige financieringsbronnen

Naast wellicht de financiering van resultaatbeloning zijn er nog vijf andere onderdelen van het plan waar we niet mikken op Rbon-geld, maar op andere financiering:

1. Ook als wordt gekozen voor de ‘budgetvariant’ en resultaatbeloningscontracten mogelijk zijn, kunnen niet alle huidige *weidevogelcontracten van de natuurvereniging* onder de ‘ruime jas’ vallen. Er is nu voor bijna 4.000 ha aan contracten gesloten, terwijl de budgetvariant uitgaat van 2.500 ha (tabel 1). Hier zijn twee mogelijkheden:

- a. als de animo voor andere contracten achterblijft bij de verwachting, kan het ‘streefbeeld’ uit tabel 1 soepel worden gehanteerd en kunnen alle contracten uit de ‘ruime jas’ worden betaald. Dat kost ongeveer 1,5 ton per jaar extra (nog afgezien van nieuwe resultaatbeloningscontracten);
  - b. *als het budget snel is ‘volgetekend’, stellen wij voor om voor een deel van deze contracten een beroep te doen op het provinciale budget voor agrarisch natuurbeheer.*
2. De kosten van de overhead (werving, voorlichting, begeleiding, controle, administratie). Er is berekend dat de natuurvereniging bij uitvoering van de ‘ruime jas’ ongeveer 3 fte aan arbeid nodig heeft. In de ‘budgetvariant’ kunnen veel van de lopende contracten worden omgezet in ‘ruime-jascontracten’ en komt een groot deel van deze arbeid voor rekening van de ‘ruime jas’. In de ‘hectarevariant’ komt een kleiner deel van deze arbeidsinzet voor rekening van de ‘ruime jas’. *Omdat DLG momenteel nog geen apparaatbudget kan overhevelen naar de natuurvereniging, bevelen we een tweedeling aan:*
- *voor de korte termijn vraagt de natuurvereniging de provincie een overbruggingsbudget. Zodra bekend is in welke vorm dit plan doorgang vindt, zal hiervoor een onderbouwd subsidieverzoek worden ingediend;*
  - *op de langere termijn, en zeker als DLG na de verzelfstandiging wellicht beschikt over apparaatbudget, probeert de natuurvereniging de overhead structureel te bekostigen met LNV-geld.*
3. De kosten van de monitoring. *Hier bevelen we aan:*
- *zorgvuldig te bezien welke onderdelen vrijwilligers voor hun rekening kunnen nemen en welke onderdelen kunnen worden opgenomen in provinciale of andere monitoringprojecten;*
  - *voor de resterende onderdelen apart budget te vragen bij DLG en/of provincie;*
  - *de perspectieven na te gaan van een ‘kostprijs’ inclusief monitoring, zoals de minister van LNV nu voorstelt voor de gebieden met hoofdfunctie natuur.*
4. De zogeheten *mozaïekplanning* voor weidevogels. Dit pakket is lastig op te nemen in de Rbon, omdat de vergoeding aan de boer moeilijk is vast te stellen. Het gaat hier om bekostiging van het opstellen van een graslandgebruiksplan voor het bedrijf door de natuurvereniging, een bescheiden premie voor de veehouder ter bekostiging van (extra) maaitrappen en een afspraak met de veehouder om zich te houden aan de afspraken en bij afwijkingen contact op te nemen met de vereniging. Bedoeling is dat binnen de mozaïekplanning andere (weidevogel-)contracten een plaats krijgen. *Daarom stellen we voor om de mozaïekplanning te formuleren als apart project en daarvoor financiering te vragen bij het ministerie van LNV als experimentele invulling van het extra weidevogelbeheer dat het Programma Beheer aankondigt voor de ‘witte gebieden’. In plaats van extra hectares gaat het dan om extra kwaliteit.*
5. Het aanvullende ‘*hoog-waterpakket*’ terwille van archeologie, cultuurhistorie of natuur. Het waterschap heeft aangegeven selectief te willen meewerken aan peilverhogingen binnen de blokbemaling. *We stellen voor dat de natuurvereniging financiering zoekt bij onder meer de provincie. Die heeft de peildiscussie opnieuw geopend, met name uit een oogpunt van een duurzaam behoud van laagveengebieden.*

De uitvoering

De natuurvereniging wil graag een centrale rol spelen bij de uitvoering van het beheer en een volwaardige ‘onderaannemer’ zijn van de DLG. Op de korte termijn wil de vereniging graag de volgende taken op zich nemen:

- werving van deelnemers;
- onderhandeling over pakketten (incl. ecologische toetsing);
- voorlichting en scholing;
- begeleiding en relatiebeheer;
- controle op naleving;
- monitoring en evaluatie.

De DLG blijft verantwoordelijk voor:

- inhoudelijke toetsing van het begrenzingsplan;
- inhoudelijke toetsing, administratie en betaling van overeenkomsten;
- controle op naleving (steekproefgewijs);
- monitoring (steekproefgewijs) en evaluatie

De provincie is verantwoordelijk voor:

- de gebiedsbegrenzing;
- vaststelling van het begrenzingsplan;
- beleidsmatige evaluatie (m.n. op kosten-effectiviteit).

Het ministerie van LNV ten slotte is eindverantwoordelijk voor een kosten-effectieve besteding van Relatienotageld.

Op langere termijn zijn wellicht constructies haalbaar waarbij de natuurvereniging een ‘raamcontract’ sluit met LNV of met de provincie waarin de natuurdoelen en budgetten zijn vastgelegd en de vereniging zelf de vrijheid krijgt om deze doelen naar haar leden toe te vertalen in individuele contracten en beloningswijzen.

Overige uitvoeringskwesties

In het Bergboerengebied ‘sec’ in het Wormer- en Jisperveld zouden veehouders door toepassing van de ‘ruime jas’ de keuze voor alleen een Bergboerenovereenkomst kwijtraken. *Omdat daarvoor geen draagvlak is bij de betrokken veehouders en de natuurvereniging ook hen graag wil laten profiteren van de extra keuzemogelijkheden van de ‘ruime jas’, stellen we voor dat dit gebied wordt opgenomen in het zoekgebied, maar dat hier bij wijze van uitzondering de keuzemogelijkheid voor een aparte Bergboerenovereenkomst blijft bestaan.*

De natuurvereniging wil in het zoekgebied graag het loket zijn voor alle boeren, leden en niet-leden. Ook wil zij graag zoveel mogelijk boeren laten profiteren van een uitgebreid scala aan keuzemogelijkheden. *Daarom stellen we voor dat de natuurvereniging ook niet-leden bedient met het volledige keuzemenu, mits zij dezelfde plichten nakomen als de leden om harde kwaliteitsgaranties te kunnen bieden (ecologische toetsing, scholing, controle etc.).*

Naast de DLG en de natuurvereniging is er nog een derde contractpartij actief in Waterland: Landschapsbeheer Noord-Holland, die buiten de huidige Relatienotagebieden de voormalige

ROL/RAL (landschapsonderhoud) uitvoert. Met de toepassing van de 'ruime jas' komen deze contracten straks onder de Rbon te vallen. Met Landschapsbeheer zal worden overlegd over het 'oversluiten' van deze contracten en over de taakverdeling ten aanzien van het landschapsonderhoud.

Naar verwachting komen er straks contracten die de natuurvereniging nu aanbiedt onder de Rbon te vallen. We stellen voor dat de vereniging haar leden dringend adviseert hun lopende contract *om te zetten* in een Rbon-contract. Het geld dat daardoor vrijkomt, wil de vereniging in overleg met de financiers inzetten voor verdere vernieuwing in het agrarisch natuurbeheer.

Bronnen

- Beleidsnota natuur en landschap. Deelnota Ecologische structuren en natuur- en landschapsbouw. Beleidsvisie ontwikkeling provinciale ecologische hoofdstructuur PEHS.* 1993. Provincie Noord-Holland, Haarlem.
- Boer-en-natuur - Beleidsnotitie voor de aanpak van het agrarisch natuurbeheer in de provincie Noord-Holland* (concept). 1997. Provincie Noord-Holland, afd. Water en Groen. Haarlem.
- Bouwhuis, T. & J.C. den Rooijen. 1997. *Weidevogelbescherming in Waterland 1996*. Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Waterland. Purmerend.
- Buyts, J.C., E.B. Oosterveld & F.M. Ellenbroek 1996. *Kansen voor natuur bij braaklegging II - Verslag van een tweejarig praktijkonderzoek*. Centrum voor Landbouw en Milieu, Utrecht.
- De ruime jas op maat gesneden - Rapportage 'ruime jas-begrenzing van beheersgebieden'*. 1996. Projectgroep flexibilisering begrenzings Rbon.
- Doelen voor beheer - Voorstel voor een stelsel van doelpakketten en voorwaarden voor beheer.* 1997. Achtergrondrapport van het Programma Beheer - Projectgroep 'Doelen'. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Den Haag.
- Gebiedsbeschrijvingen - Horend bij de Beleidsnota 'Globale Begrenzing Tweede Fase Relatienota en Natuurontwikkeling op Landbouwgrond'*. 1992. Provincie Noord-Holland, Haarlem.
- Globale Begrenzing Tweede Fase Relatienota en Natuurontwikkeling op landbouwgrond. Beleidsnota.* 1992. Provincie Noord-Holland, Haarlem.
- Heinen, J. (sam.). 1997. *Grondslagen voor de berekening van beheersvergoedingen in de Regeling beheersovereenkomsten en natuurontwikkeling (Rbon)*. Dienst Landinrichting en Beheer Landbouwgronden, LBL-publicatie nr. 80. Utrecht.
- Jonker, N. (red.). 1990. *Rietlanden en moerassen in Noord-Holland*. Provincie Noord-Holland, Haarlem.
- Jonker, N. 1997. *Evaluatie natuurlijke oeeververdediging in Waterland - Vier jaar ervaring met wilgenschoeiingen op vijf agrarische bedrijven*. Samenwerkingsverband Waterland, Purmerend.
- Jonker, N & P. Terwan. 1995. *Natuur en landschap - Vroeger, nu en straks. Deelrapport IV. Streek eigen productie in Waterland - Verslag van een verkennend onderzoek naar aanknopingspunten*. Stichting Streek eigen Productie in het Westelijk Veenweidegebied & Centrum voor Landbouw en Milieu. Haarlem / Utrecht.
- Koornneef, F. 1997. *Kruidenrijke agrarische graslanden: zijn ze er nog? - Onderzoek naar het voorkomen en de ontwikkeling van kruidachtige planten in agrarisch grasland in Noord-*

- Holland en verkenning naar de mogelijkheden voor agrarisch natuurbeheer. Met een case-studie in Waterland en omgeving.* Stageverslag Provincie Noord-Holland (in voorbereiding).
- Mugge, F.L.T., W. Van Harmelen, M. Kruk, H.J. de Graaf & W.J. ter Keurs. 1996. *Natuurproductiebetaling; een bruikbaar instrument voor het agrarisch natuurbeheer?* Vakgroep Milieubiologie, Rijksuniversiteit Leiden.
- Opstal, A.J.F.M. van (red.). 1997. *Ecosysteemvisie graslanden.* Concept. Werkdocument IKC Natuurbeheer nr. W-110. Informatie- en KennisCentrum Natuurbeheer, Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij.
- Parmentier, F., m.m.v. M.C. Sosa Romero & N. Jonker. 1990. *Bloemrijke slootkanten in Waterland - Een visie op beheer en ontwikkeling.* Samenwerkingsverband Waterland.
- Peilbesluiten Waterland-Oost en Het Twiske 1997.* Waterschap De Waterlanden, Middenbeemster.
- Ruime jas experiment op Texel.* 1995. Provinciale Commissie Beheer Landbouwgronden.
- Regeling beheersovereenkomsten en natuurontwikkeling.* 1996. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Den Haag.
- Schrijver, C.W.J. & J.D. Wiersma. 1994. *Onderzoek naar de gevolgen van het Relatienotabeleid.* Berenschot Interim Management, Utrecht.
- Steege, M.W. ter, P. Terwan & J.C. Buys. 1996. *Beloning van agrarische natuur in Waterland.* Centrum voor Landbouw en Milieu, Utrecht & Samenwerkingsverband Waterland, Purmerend.
- Terwan, P. & H.W. de Gier. 1994. *Mogelijkheden voor natuur- en landschapsbeheer op de Soester Eng - Advies aan de gemeente Soest.* Centrum voor Landbouw en Milieu, Utrecht.
- Uitvoeringsprogramma Faunabeleid (concept).* 1996. Provincie Noord-Holland, Haarlem.
- Visbeen, F. 1996. Plas-dras in Waterland. In: *De Groene Hollander* nr. 34, p. 18-20.
- Visbeen, F. 1997. Vogels op plas-dras percelen in Waterland. In: *Steltlopers* nr. 1, p. 31-41.
- Wit, W. De. 1997. *Poelen en plas-dras grasland - Stageopdracht over de gevolgen van poelen en plas-dras graslanden.* Agrarische Hogeschool Den Bosch / Proefboerderij Zegveld.
- Wymenga, E., R. Jalving & E. ter Stege. 1996. *Vegetatie en weidevogels in relatienotagebieden in Nederland - Een tussentijdse analyse van de natuurwetenschappelijke resultaten van beheersovereenkomsten in Nederlandse relatienotagebieden.* LBL-publicatie 89, A&W-rapport 127. Altenburg & Wymenga ecologisch onderzoek. Veenwouden.

Bijlage 1. Natuurbeheer in Waterland

In Waterland zijn - naast ongeveer 700 ha reservaatbeheer - veel natuurcontracten gesloten. Deels gebeurt dat met de Dienst Landelijk Gebied (DLG) op basis van de Regeling beheersovereenkomsten en natuurontwikkeling (Rbon), deels met de Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Waterland. Daarnaast coördineert de natuurvereniging sinds 1996 de onbetaalde weidevogelbescherming, een taak die voordien bij het Samenwerkingsverband Waterland lag.

De stand van zaken met betrekking tot alle natuurbeheer in Waterland (situatie van medio 1997) is weergegeven in onderstaand schema.

Natuurbeheer in Waterland - situatie medio 1997

type beheer	aantal deelnemers	aantal ha of km
reservaatbeheer	--	700 ha
beheersovereenkomsten	?	1.962 ha
• <i>waarvan in reservaatgebied</i>	?	1.269 ha
• <i>waarvan in beheersgebied</i>	?	693 ha
• <i>waarvan zwaar beheer</i>	?	?
bergboerenovereenkomsten 'sec'	?	ca. 150 ha?
contracten natuurvereniging:		
a. weidevogelbescherming	137	3.797 ha
b. bloemrijke slootkanten	76	280 km
c. terrastaluds	25	1.850 m
d. plas-dras graslanden	26	23 ha
e. mooiland-hooiland	17	98 ha
onbetaalde weidevogelbescherming	?	ca 1.950 ha
totaal natuurbeheer	?	8.681 ha + 282 km

Bijlage 2. Weidevogels in Waterland: territoria grutto en tureluur 1990-1997

Grutto
Tureluur